

**Synopsis of the Review on
THE ELECTORAL PROVISION IN THE DRAFT
CONSTITUTION
(RECOMMENDATIONS)**

SPECIAL CONTRIBUTION

DR. BIPIN ADHIKARI- CONSTITUTION EXPERT

STUDY TEAM

MR. PRADIP GHIMIRE- COORDINATOR / ELECTION EXPERT

MR. MILAN SHRESTHA- ADVOCATE

MR. SANJEEB GHIMIRE- ADVOCATE

MR. ANIL KHANAL - ADVOCATE

**Prepared by
MY NEPAL**

7th floor, CTC Mall
Sundhara, Kathmandu, Nepal
Tel.: +977 9851097616
info.mynepal@gmail.com
pradip.freedom@gmail.com

Acknowledgements

Election is an indispensable for obtaining peace, stability and institutionalization of democracy. A competent electoral system, process and practice lead the nation to the development and prosperity whereas the weak electoral provisions derail the nation to conflict, instability and political deadlock. However, the constituent assembly (CA) overlooked the opinions of the experts during drafting the constitution thereby delivering a questionable draft. To address the existing lapses in the draft constitution, My Nepal, a civil society organization working for democracy and development in Nepal, initiated research studies and interactions on the electoral provisions in the draft constitution, 2072 to provide necessary recommendations to the CA. To achieve this, My Nepal organized various activities including consultative meetings and workshops with the election commission, election experts, political scientists, election law experts, constitution experts and election stakeholders.

Firstly, on behalf of My Nepal, I am very grateful to Dr. Bipin Adhikari, constitution expert, for providing academic guidance and relevant support to the research team. Furthermore, I am thankful to the research team members Mr. Milan Shrestha, political scientist and advocate, Mr. Sanjeeb Ghimre, and Mr. Anil Khanal, advocates.

I am also very grateful to the Election Commissioners Honorables Dr. Ayoudhi Prasad Yadav, and Honorable Ms. Ila Sharma. Similarly, I am also obliged to the Human Rights Commissioner Honorable Mr. Subdip Pathak, Civil Society activist and former speaker of the house Mr. Daman Nath Dhungana, former chairman of the constitutional committee of CA, Mr. Nilamber Acharya, former chief election commissioners Mr. Surya Prasad Shrestha, Mr. Bhoj Raj Pokhrel, Mr. Nilkantha Upreti, former election commissioner Prof. Dr. Birendra Prasad Mishra, former CA Members Mr. Laxman Ghimire, Ms. Puspa Bhusal, Mr. Tilak Pariyar, political expert Prof. Dr. Yagya Prasad Adhikari, Prof. Kapil Shrestha, Prof. Krishna Hathechhu, election and inclusion expert Mr. Kare Vollan, constitutional expert Dr. Bhimarjun Acharya, advocates Mr. Dinesh Tripathi, Mr. Surendra Mahato, Mr. Rishi Ram Ghimire, Mr. Bishnu Kumar Thokar, Ms. Jyoti Mainali, human rights activist Mr. Subhod Pyakurel, Dr. Gopal Krishna Siwakoti, Mr. Charan Prasai, Mr. Dhurba Joshi, Mr. Suresh Verma, Dr. Niranjana Rajbhandari, the secretary of the Election Commission Mr. Madhu Prasad Regmi, Joint Secretaries Mr. Bir Bahadur Rai, Mr. Matrika Prasad Shrestha, Ms Lila Devi Gadtaula, Mr. Suya Prasad Sharma, and Under Secretaries Mr. Sushil Koirala, Mr. Ek Narayan Sharma, and Mr. Surya Prasad Aryal. I am also thankful to the journalists Mr. Akhilesh Upadhaya, Mr. Hari Bahadur Thapa, Mr. Chandra Shekhar Adhikari, Ms Suchhitra Shrestha, Ms Usha Chand, Ms Muna Karki, Ms Kabita Shrestha, Mr. Ganesh Ghimire, Mr. Tanka Khanal, Mr. Arjun Raut, political activist Mr. Lokesh Dhakal, Mr. Debesh Jha, Mr. Rosan Yadav, Mr. Athis Yadav, academicians Dr. Matrika Prasad Koirala, Dr. Bidur Khanal, Dr. Rajkazi Ranjit, Dr. DP Bhattarai, Mr. Surendra Kharel, Mr. Tirtha Adhikari, Mr. Prabin Ojha, Mr. Vaskarmani Adhikari, Mr. Pradip Kaji Poduel, Mr. Khom Raj Kharel, and civil society members devoted to the election Mr. Bikal Shrestha, Mr. Pramod Poudel, Ms Rina Shrestha and Mr. Parsu Birat Rai. I am also grateful to the vice president of the organizing committee, Ms Sunaina Ghimire, Secretary Dr. Atul Upadhyay, Treasurer Mr. Mahesh Pandey, Ms Kanchan KC, Mr Manoj Yadav, Mr. Sushil Ghimre, Ms Bhawan Sharma, Mr. Bishnu Bastola. Finally, My Nepal is very grateful to The Asia Foundation, for providing necessary financial support to conduct the research study and the entire activities.

Pradip Ghimire
Coordinator of the Study Team
Chairman- My Nepal

Recommendation for the Reform of Electoral Provision in Nepal's Preliminary Draft Constitution 2072

1. Election regarding the President and Vice –president

- Gender balance should be managed while electing the President and the Vice-President.
- International standards, principles and practices of free and fair election should be followed while defining the differently weighted vote of the members of electoral collage of Federal Parliament and National Assembly.
- Constitution should be clearly defined in the differently weighted vote of the election of the President and the Vice-President. It should not be left to be defined through the legal determination.
- Provision of choosing the President through the lottery while candidates receive the equal numbers of vote is a faulty, which might raise the question in the institutional dignity of the President and the Vice- president.

2. Election Regarding the Federal Parliament

- Basic standards should be defined to ensure the social inclusion through the First Past the Post (FPTP) electoral system of the House of Representatives. This will ease to manage the proportional ratio of women and other groups through the Proportional Representation (PR) system.
- One third candidacy of women in FPTP system in each layer of representation from center, state and constituency to local level should be made compulsory to all contestants' political parties.
- Seat supplied by proportional representation system should only be for Women, Dalit, Ethnic /Indigenous group, Madhesi, Backward region and other Minorities. The seats of PR should be supplied only for unrepresented groups from FPTP as compensation. Thereby, PR assures the fulfillment of imbalanced representation.
- List of unrepresented social groups in national representative institutions should be published at the state level. This should be based on verifiable standards by authoritative state agency. It will define the eligibility of social cluster/groups and sub-groups for proportional representation. State-wise publication of the list of excluded social groups will be able to shrink down the level of heterogeneity created in national level. This will make ease and will ensure the proper and balanced representation of all groups and sub-groups in PR. The list of group for PR should be updated in every five years. When the listed group reaches the minimum standard of representation, it will no longer deserve the PR.
- The 'closed list' of proportional representation should be prepared on priority and zipped method. This will ensure proper representation of women and other excluded groups. Though, this should not obstruct the representation of the group not depicted by FPTP.

- The threshold provision in proportional representation should be defined by the constitution. Three percentages of valid cast votes of the total number will be a threshold that makes parties eligible to elect their representatives through PR.
- Proportional representation is mainly for political parties not for social groups. Parties should guarantee the reflection of social diversity within the party structure, candidacy and elected representatives in different levels.
- The representation of other social groups and sub-groups in the National Assembly should be addressed except 40% of women's depiction.

3. State Assembly Election

- Basic standards should be defined to ensure the representation of different social groups through the First Past the Post (FPTP) electoral system in State Assembly. This will minimize the volume of groups to be included through the Proportional Representation (PR) system. Thirty three percentage of women's candidacy should be ensured in FPTP.
- The proportional representation (PR) system in State Assembly should be only for Women, Dalit, Ethnic /Indigenous group, Madhesi, Backward region and other Minorities. The seat of PR should be distributed only for those groups which are unable to be represented through the FPTP system.
- The state-wise list of politically excluded social groups should be published with the verifiable standard by authoritative national/state agency. This will define eligible social groups, sub-groups and their ratio for proportional representation. The group list with the ratio of their representation in PR system should be updated in every five years.
- The 'closed list' of proportional representation should be set on priority and zipped manner. It will ensure proper representation of women including other groups who are not elected from FPTP.
- Most of the recommendations here are the same as prescribed to the above title 'Federal Parliament'.

4. Local Executive & Legislative

- One post between head and deputy head of the executive/legislative must be women which will reinforce the women's empowerment by providing the space for political leadership from local level.
- Ward -chair should be elected directly through the peoples' vote. Being an executive/ and powerful legislative at local level, ward chair responsibility is directly concerned with peoples' daily life. Indirect election of the chair could halt the notion of local accountability and undermine the sovereign power of choosing their leader of the voter. Besides, it will create a one party syndicate at local level.
- There should be a clear accommodating provision of different social groups, sub-groups in local executive and legislative.

5. In Regards to Election Commission

- Professionalism and inclusive notion should be followed while appointing election commissioner.
- Chief election commissioner or election commissioner's educational qualification, at least, should be a master's degree from a University recognized by the Government of Nepal. The determined qualification as bachelor degree in the draft seems very old standard.
- Chief election commissioner or election commissioner must not be a member of any political party since the last three years before the appointment. The draft provision allows immediate detachment of political parties before the appointment. It may be misused; a party cadre can be eligible to get the appointment letter for Commission in one hand and letter of resignation from party in another. This questions the independency of the Commission.
- Must include the function and power to prepare, update and publish electoral roll on regular basis.
- There is no provision of election calendar in the draft constitution. Considering the harsh reality of lack of elections in the past or frequent changes of election date, the election calendar should be clearly mentioned in the draft. Commission should provide the discretionary power to declare election date in other elections.
- Article 246 only addresses the provision of supplying necessary employees by Government of Nepal to Election Commission and nothing is mentioned regarding the fund and resources. There must be a provision to provide the required fund directly from the parliament to the Commission.
- Separate constitutional service should be managed for providing personnel to the constitutional commissions/bodies including Election Commission. Within the service election group can be provisioned to recruit and retain specialized and trained personnel for institutional development.
- The provision of article 284 regarding parliamentary committees' monitoring and evaluation to all constitutional bodies including Election Commission should be removed. There are very high chances to misuse such provision and it can also question the independency and autonomy of the commission.

6. Political Parties

- The draft has only mentioned that the constitution of the political parties must be democratic and must recognize federal structure. Further, it mentions that state level office bearers should come from election once at least five years and there must be an inclusive presence in the executive committees at various levels of party structure. Beside this, other variables of intra-party democracy such as easy access to party membership, decision making process, transparency of fund and resources should also be included within the party constitution. There is no provision to monitor the intra-party organization, the level and degree of democracy, inclusivity within the party structure. So, Election Commission should be enforced with the power to monitor parties on above mentioned bases having the rights to register a party, its candidacy and canceling the registration as per the constitutional provision.

- All expenses of parties should be disclosed pro actively in every three month including election expenses after election. State- fund should be provided to the parties in parliament as per the percentage of obtained popular vote at recent election. Party expanses should be monitored by the office of Auditor General as of other public bodies.

7. Constituency Delimitation Commission

- The chair of Electoral Delimitation Commission should be a subject -expert of Population, Geography, Sociology, Anthropology, Administration, Political science or Election expert instead of a retired judge of the Supreme Court
- Constituency delineation should be reviewed in every ten years after recent census.

8. Other Provision Related to Election

- The term like armed conflict should be removed from the preamble which could negatively affect the values of electoral transformation for upcoming generation.
- The provision of multiple candidacy in FPTP by single candidate should strictly be limited into single constituency
- Right to vote for every adult should be guaranteed as fundamental right in the constitution.
- The interval between the completion of the tenure of all representative institutions and the next election to be held must not exceed more than six months.
- The number of proposed representatives from central to local level is quite bigger so it should be reduced based on the specific measure of geography and population.
- Electoral dispute resolution mechanism should be developed that can resolve the election dispute sooner.
- Two hundred thousand populations should have one electoral constituency.
- Selection of five members for National Assembly from president should only include different subject-experts not the party cadres.

नेपालको संविधान, २०७२ को प्रारम्भिक मस्यौदामा
निर्वाचनसम्बन्धी प्रावधान
एक समीक्षा

विशेष सहयोगी
डा. विपिन अधिकारी - संविधानविद्

अध्ययन समूह

श्री प्रदीप घिमिरे -संयोजक, निर्वाचनविद्
श्री मिलन श्रेष्ठ -समिक्षक, राजनीतिशास्त्री
श्री सञ्जीव घिमिरे -समिक्षक, अधिवक्ता
श्री अनिल खनाल -समिक्षक, अधिवक्ता
तथा सहयोगीहरु

संयोजक संस्था

मेरो नेपाल

काठमाडौं, नेपाल

२०७२

प्राक्कथन

नेपालको संविधान २०७२ को मस्यौदामा भएका निर्वाचनसम्बन्धी प्रावधानहरूको अध्ययन गरि ती प्रावधानहरूमा देखिएका कम्जोरीहरूलाई केलाएर सुधारका लागि विकल्प सुझाउन मेरो नेपाल संस्थाले यो प्रतिवेदन तयार गरी सार्वजनिक गरेको छ । लोकतन्त्रको संस्थागत विकास, शान्ति र स्थायित्व सम्बद्धन गर्न निर्वाचन एक अपरिहार्य प्रकृया हो । असल र सक्षम निर्वाचन प्रणाली, विधि एवं प्रकृयाले देशमा आईपरेका समस्याहरूको समाधान गरी देशलाई विकास र प्रगतिको बाटोमा आगाडि बढ्न सहयोग गर्छ भने अक्षम र कम्जोर निर्वाचन प्रणाली, विधि र प्रकृयाले देशलाई द्वन्द्वमा धकेल्ने, अस्थिरता र राजनीतिक गतिरोध कायम रहने सम्भावना प्रसस्त हुन्छ ।

सार्वभौम संविधानसभाले नयाँ संविधान निर्माण गर्ने क्रममा निर्वाचनलगायतका महत्वपूर्ण विषयहरूमा सम्बन्धित विषयविज्ञ र सरोकारवालाहरूको अध्ययन, ज्ञान र अनुभवको फाइदा उठाउन नसक्नु दुखद कुरा हो । यही कम्जोरीलाई ध्यानमा राखी माई नेपालको संयोजनमा निर्वाचनविद्, संविधानविद्, राजनीतिशास्त्री, कानूनविद्संलग्न टोलीले छोटो समयमा मस्यौदा संविधानमा समावेश निर्वाचनसम्बन्धी प्रावधानहरूको अध्ययन गरी त्यसमा भएका कमी कम्जोरी हटाई सक्षम निर्वाचन प्रणाली, विधि र प्रकृया स्थापित गर्न सहयोग गर्ने पहल गरेको छ । यस क्रममा विषय विज्ञहरू, सम्बद्ध संस्थाहरू एवं नागरिक समाजलगायतका सरोकारवालाहरू र मतदाताहरूसँगसमेत अन्तर्क्रिया र छलफल गरिएको छ ।

अध्ययनकार्यदललाई आवश्यक प्राज्ञिक सहयोग गरिदिनुहुने संविधानविद् डा. विपिन अधिकारी प्रति विशेष आभार र कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । त्यसैगरी समिक्षकहरू त्रिवि राजनीतिशास्त्रका उपप्राध्यापक श्री मिलन श्रेष्ठ, अधिवक्ता एवं समिक्षक श्री सञ्जीव घिमिरे, समिक्षक श्री अनिल खनाललगायत अध्ययनदलका सबै सदस्यहरू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यस अध्ययनका क्रममा आयोजना गरिएका विभिन्न सरोकार समूहसँगको अन्तर्क्रिया र छलफलमा सक्रियतापूर्वक भाग लिइ हामीलाई सहयोग गरिदिनु हुने निर्वाचन आयोगका माननीय सदस्यद्वय डा. अयोधिप्रसाद यादव, श्री इला शर्मा, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका माननीय सदस्य श्री सुदिप पाठक, नागरिक समाजका अग्रज व्यक्तित्व एवं पूर्वसभामुख श्री दमननाथ ढुंगाना, संविधानसभा संवैधानिक समितिका पूर्व अध्यक्ष श्री निलाम्बर आचार्य, पूर्वप्रमुख निर्वाचन आयुक्तहरू श्री सूर्यप्रसाद श्रेष्ठ, श्री भोजराज पोखेल, श्री निलकण्ठ उप्रेती, पूर्व निर्वाचन आयुक्त प्रा. डा. वीरेन्द्रप्रसाद मिश्र, पूर्व सभासदहरू श्री लक्ष्मण घिमिरे, श्री पुष्पा भुषाल, पूर्व सांसद श्री तिलक परियार, राजनीतिशास्त्रीहरू प्रा. डा यज्ञप्रसाद अधिकारी, प्रा. कपिल श्रेष्ठ, प्रा. कृष्ण हाङ्गेथु, निर्वाचन तथा समावेशीताका अन्तर्राष्ट्रियविज्ञ श्री कोरे भोलान, संविधानविद् डा. भीमार्जुन आचार्य, अधिवक्ता श्री दिनेश त्रिपाठी, श्री सुरेन्द्र महतो, श्री ऋषिराम घिमिरे, श्री विष्णुकुमार ठोकर, श्री ज्योति मैनाली, मानव अधिकारकर्मीहरू श्री सुबोध प्याकुरेल, डा. गोपालकृष्ण सिवाकोटी, श्री चरण प्रसाई, श्री ध्रुव जोशी, श्री सुरेशकुमार वर्मा, डा. निरञ्जन राजभण्डारी, निर्वाचन आयोगका सचिव श्री मधुप्रसाद रेग्मी, सहसचिवहरू श्री वीरबहादुर राई, श्री मातृकाप्रसाद श्रेष्ठ, श्रीमती लीलादेवी गड्तौला, श्री सूर्यप्रसाद शर्मा, उपसचिवहरू श्री सुशील कोइराला, श्री एकनारायण शर्मा, श्री सूर्यप्रसाद अर्याललगायतका अधिकारीहरू, पत्रकार एवं सञ्चारकर्मीहरू श्री अखिलेश उपाध्याय, श्री हरिबहादुर थापा, श्री चन्द्रशेखर अधिकारी, श्री सुचित्रा श्रेष्ठ, श्री उषा चन्द, श्री मुना कार्की, श्री कविता श्रेष्ठ, श्री गणेश घिमिरे, श्री टंक खनाल, श्री अर्जुन राउत, समाजसेवी, राजनीतिज्ञहरू श्री लोकेश ढकाल, श्री देवेश भा, श्री रोशन यादव, श्री अतिश यादव, प्राध्यापन क्षेत्रका व्यक्तित्वहरू डा. मातृकाप्रसाद कोइराला, डा. विदुर खनाल, डा. राजकाजी रंजीत, श्री डी. पी भट्टराई, श्री सुरेन्द्र खरेल, श्री तीर्थ अधिकारी, श्री प्रविण ओझा, श्री भाष्करमणी अधिकारी, श्री प्रदीपकाजी पौडेल, श्री खोमराज खरेल, निर्वाचनक्षेत्रमा कार्यरत मित्रहरू श्री विकल श्रेष्ठ, श्री प्रमोद पौडेल, श्री रीना श्रेष्ठ, श्री परशुविराट राईलगायत तीनसय बढी विद्वान-विदुषीहरूले अमूल्य विचार दिई हामीलाई असाध्यै ठूलो सहयोग गर्नु भएको छ । उहाँहरू सबै प्रति म हार्दिक कृतज्ञता एवं आभार प्रकट गर्दछु । यस अध्ययनका सिलसिलामा विभिन्न भूमिकामा रहेर सहयोग गरिदिनु हुने माई नेपालका उपाध्यक्ष श्री सुनैना घिमिरे, सचिव डा. अतुल उपाध्याय, कोषाध्यक्ष श्री महेश पाण्डे, सदस्यहरू श्री छवीलाल खरेल, श्री गीता गैरे खरेल, श्री कञ्चन के.सी एवं सहयोगीहरू श्री मनोजकुमार यादव, श्री सुशील घिमिरे, श्री भावना शर्मा, श्री विष्णु वास्तोलालगायत सबैमा हार्दिक धन्यवाद । अध्ययन र छलफलका लागि स्रोत जटाइदिएर सहयोग गरिदिने द एशिया फाउण्डेशन प्रति हामी आभार व्यक्त गर्दछौं । यो अध्ययन र छलफलबाट आएका सुझावहरूलाई ग्रहण गरि संविधानसभाले लाभ उठाउने कुरामा हामी विश्वस्त छौं ।

प्रदीप घिमिरे

अध्यक्ष एवं माई नेपाल परिवार ।

विषय-सूची

१. अध्ययनको पृष्ठभूमि, उद्देश्य र विधि

- १.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि
- १.२ अध्ययनको उद्देश्य
- १.३ अध्ययन विधि

२. मस्यौदा संविधानमा निर्वाचन सम्बन्धी व्यवस्था सुधारका लागि सुझाव

- २.१ राष्ट्रपतिको तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धमा
- २.२ संघीय व्यवस्थापिकाको निर्वाचन सम्बन्धमा
- २.३ प्रादेशिक व्यवस्थापिकाको निर्वाचन सम्बन्धमा
- २.४ स्थानीय कार्यपालिका र व्यवस्थापिका सम्बन्धमा
- २.५ निर्वाचन आयोग सम्बन्धमा
- २.६ राजनीतिक दल सम्बन्धमा
- २.७ निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोग सम्बन्धमा

३ . निर्वाचनसँग सम्बन्धित अन्य विषयहरू

अनूसूची १:

नेपालको संविधान, २०७२ को मस्यौदामा निर्वाचन प्रावधानसम्बन्धी व्यवस्था र सुझावहरू टिप्पणीसहित

१. अध्ययनको पृष्ठभूमि, उद्देश्य र विधि

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि :

लामो समयसम्मको बहस, छलफल पश्चात दोश्रो संविधानसभाले नागरिक बीच छलफलका लागि नेपालको संविधान, २०७२ को प्रारम्भिक मस्यौदा जारी गरेको छ । पहिलो संविधानसभामा राज्यको पुनर्संरचना, शासकीय स्वरूप, निर्वाचन पद्धति र न्यायपालिकाको विषयमध्ये निर्वाचन पद्धति दलहरु बीच विवादको विषय रहेको थियो । यद्यपि यो प्रस्तावित संविधानको प्रस्तावनाले जनताको प्रतिस्पर्धात्मक बहुदलीय लोकतान्त्रिक शासन प्रणाली, नागरिक स्वतन्त्रता, मौलिक अधिकार, मानव अधिकार, बालिग मताधिकार, आवधिक निर्वाचनलगायतका लोकतान्त्रिक मूल्य र मान्यतालाई अवलम्बन गर्ने उल्लेख गरेको छ ।

प्रारम्भिक मस्यौदाको मौलिक हक अन्तर्गत धारा २२ को उपधारा १ ले कानून बमोजिम वाहेक कुनै व्यक्तिलाई वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित नगरिने सुनिश्चित गरेको छ भने सोही धाराको उपधारा २ ले राष्ट्रिय एकता, सार्वभौमसत्ता, शान्ति सुव्यवस्था एवं सार्वजनिक हितका लागि कानूनले तोकेको अधीनमा रही प्रत्येक नागरिकलाई विचार अभिव्यक्ति, विना हातहतियार शान्तिपूर्वक भेला हुने एवं राजनीतिक दल खोल्ने स्वतन्त्रता प्रदान गरेको छ । मौलिक हक अन्तर्गत नै धारा ४३ को उपधारा ४ ले राज्य संयन्त्रका सबै निकायमा महिलालाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागि गराउने तथा धारा ४७ को उपधारा १ ले सामाजिक रूपले पछाडि परेका समुदाय, क्षेत्र र वर्गलाई समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यको संरचना र सार्वजनिक सेवामा सहभागिताको हक हुने सुनिश्चित गरेको छ ।

पहिलो संविधानसभामा थाँती रहेका कतिपय विवादहरुमा हालसम्म पनि पर्याप्त एवं अर्थपूर्ण छलफल हुन सकेको देखिदैन । पहिलो संविधानसभामा राजनीतिक दलहरु बीच मतभिन्नता रहेका राज्यको पुनर्संरचना, शासकीय स्वरूप, निर्वाचन प्रक्रिया तथा न्यायपालिका सम्बन्धमा राजनीतिक दलहरुबीच सहमति भएपनि त्यसले संविधान लेखनको विषयलाई टुङ्गेमा पुऱ्याउन सकेको देखिदैन । परिणामतः राज्यको पुनर्संरचना विषय थाती राख्दै र अन्य विषयमा सहमति गर्दै प्रारम्भिक संविधानको मस्यौदा जनता माझ आएको भएपनि राज्य पुनर्संरचना थाँती रहेको कारणबाट अन्य विभिन्न व्यवस्थाहरु स्वतः प्रभावित हुने स्पष्ट देखिन्छ । तसर्थ यस अध्ययनपत्रमा ती निर्वाचनसम्बन्धी प्रावधानहरुका बारेमा विश्लेषण गरिएको छ ।

१.२ अध्ययनको उद्देश्य :

मुलत यस अध्ययनपत्रको उद्देश्यहरु देहाय बमोजिम रहेका छन् :

- १) नेपालको संविधान २०७२ को मस्यौदामा रहेका निर्वाचनसम्बन्धी प्रवधानहरुको विश्लेषण गरी त्यसको अवलम्बनमा आईपर्ने समस्याहरु पहिचान गर्ने ।
- २) नेपालको संविधान २०७२ को मस्यौदामा रहेका निर्वाचनसम्बन्धी प्रवधानहरुमा पहिचान भएका समस्याहरु बारेमा सम्बन्धित विषयका विज्ञ एवं सरोकारवालाहरु समेतसँग अन्तरक्रिया गरी ती समस्याहरुको समाधानका लागि विकल्प सहितको सुझाव संविधानसभामा पेश गर्ने ।

१.३ अध्ययन विधि :

मुलतः यो अध्ययन कार्य सम्पन्न गर्नको लागि देहाय बमोजिमका विधिहरु अवलम्बन गरिएका छन्

- १) **प्राथमिक तथा सहायक सामग्रीहरुको अध्ययन:** नेपालको संविधान २०७२ को मस्यौदामा रहेका निर्वाचनसम्बन्धी प्रवधानहरु, मस्यौदा संविधानका अन्य सम्बद्ध पक्षहरु, पहिलो संविधानसभाको विषयगत समितिले प्रस्तुत गरेका प्रतिवेदनहरु तथा सो सम्बन्धमा विज्ञहरुद्वारा लेखिएका सन्दर्भसामग्रीहरुको पुनरावलोकन गरिएको छ ।
- २) **विज्ञ र सरोकारवाला समुह छलफल:** प्रस्तावित नयाँ संविधानमा सबै समुदाय, क्षेत्र र वर्गको न्यायोचित प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नका लागि उपयुक्त निर्वाचन प्रक्रियाको छनौट सम्बन्धमा विज्ञ तथा सरोकारवालाहरुसँग विभिन्न चरणमा अन्तरक्रिया गरी सुझाव संकलन गरिएको छ ।

२. मस्यौदा संविधानमा निर्वाचनसम्बन्धी व्यवस्था सुधारका लागि सुझाव

२.१ राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धमा

- राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपति पद निर्वाचित गर्दा लैङ्गिक सन्तुलन मिलाइनुपर्छ ।
- संघीय संसद तथा प्रदेश सभाका सदस्यको निर्वाचक मण्डलका सदस्यहरूको तहगत आधारमा मतभार फरक पार्दा निर्वाचनको सिद्धान्त एवं अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता विपरीत जान हुँदैन ।
- राष्ट्रपति उपराष्ट्रपति जस्ता निकायको निर्वाचन गर्दा फरक हुने मतभारको विषय संविधानमै प्रस्ट हुनुपर्दछ । यो विषयलाई कानूनले व्यवस्था गर्ने गरी छोड्न मिल्दैन ।
- राष्ट्रपति निर्वाचन गर्दा मत बराबर हुन आएमा गोलाप्रथाद्वारा छनौट गरिने व्यवस्थाले राष्ट्रपतिको संस्थागत गरिमा तथा मर्यादामा आँच आउने देखिन्छ ।

२.२ संघीय व्यवस्थापिकाको निर्वाचन सम्बन्धमा

- संघीय संसदमा प्रतिनिधिसभाको पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीबाट हुने प्रतिनिधित्वलाई समावेशी बनाउने आधार प्रस्तुत गर्नुपर्दछ । यसबाट महिला तथा अन्य सामाजिक समूहहरूको प्रतिनिधित्वलाई समावेशीकरण गरी समानुपातिक तर्फबाट प्रतिनिधित्व गराउने भार कम गर्दछ ।
- पहिलो हुने निर्वाचित हुने प्रणालीतर्फ केन्द्रदेखि गाउँ नगरका वडा तहसम्म कमसेकम ३३ % महिला उम्मेदवारी हरेक दलबाट अनिवार्य गरिनुपर्दछ । यसबाट परिणाममासमेत तात्त्विक प्रभाव पर्नेछ ।
- संघीय संसदमा समानुपातिकतर्फका लागि उपलब्ध सिट भूगोल, जनसंख्या तथा प्रादेशिक सन्तुलन मिलाउँदै महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, पिछडिएको क्षेत्र तथा अल्पसंख्यक समुदायलगायतको प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने प्रावधान हुनुपर्दछ । पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीबाट प्रतिनिधित्व हुन नसकेका समूह तथा यसले सिर्जना गरेको असन्तुलित प्रतिनिधित्वलाई सम्बोधन गर्ने गरी वा क्षतिपूर्ति हुने गरी प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीबाट प्रतिनिधित्व हुन नसकेका समूहलाई समानुपातिक तर्फको प्राथमिकताका आधारमा पूर्ति गरिनुपर्छ ।
- समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली (पिआर) मा प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने आधार तथा जनप्रतिनिधिमूलक निकायमा कमजोर प्रतिनिधित्व भएका सामाजिक समूहहरूलाई स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरी प्रादेशिक तहमा त्यस्ता समूहहरूको सूची राज्यको आधिकारिक निकायले प्रकाशन गरी सोही आधारमा केन्द्र/संघ, सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीयस्तरमा प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनु पर्दछ । यसरी प्रादेशिक तहमा प्रतिनिधित्व हुनुपर्ने सामाजिक समूहहरूको सूची प्रकाशन गर्दा यसबाट राष्ट्रिय स्तरमा देखापर्ने अत्याधिक विविधताको मात्रा कम हुन गई प्रतिनिधित्व सरल, वैज्ञानिक र वास्तविक हुनुका साथै प्रतिनिधिमूलक निकायमा प्रादेशिक सन्तुलन समेत कायम रहन्छ । यस्तो सूची प्रकाशन गर्न राज्यले मानक सूचकांक व्यवस्था गरी हरेक ५/५ वर्षमा अद्यावधिक गर्दै जानुपर्नेछ । समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली मूलतः राजनितिक दलका लागि हो, कुनै सामाजिक समूहका लागि होइन । राजनितिक दलले आफ्नो दलीय संरचना र प्रतिनिधित्वमा सामाजिक समूह र विविधता प्रतिबिम्बित हुने गरी सम्बोधन गर्नुपर्दछ ।
- समानुपातिकतर्फ बुझाइने बन्द सूची दलका उम्मेदवारहरूको प्राथमिकताका आधारमा क्रमबद्ध तथा महिला पुरुष तथा प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने समूहका सम्बन्धमा जिफ्ट हुनुपर्ने प्रणाली र सोही आधारमा प्रतिनिधि

निर्वाचित हुने व्यवस्था हुनु पर्दछ । तर यसले माथि उल्लेख भएभै प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीबाट प्रतिनिधित्व नभएका समूहबाट प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न बाधा पार्न नहुने कुरामा भने विचार पुऱ्याउनु पर्दछ ।

- समानुपातिक प्रणाली अन्तर्गत समावेश गरिनुपर्ने समूहको सूची बनाउँदा राज्यमा उपलब्ध सम्पूर्ण जनसंख्याको समूहकरणका आधारमा नभई पहिला नै राज्यले परिभाषित गरेको स्पष्ट रूपमा प्रतिनिधित्वमा बहिष्करणमा परेका समूहलाई राखिनु पर्दछ । समूह भित्रका उपसमूहको प्रतिनिधित्वका लागि बाध्यकारी व्यवस्था गरिनु पर्छ ।
- समानुपातिक प्रणाली अन्तर्गत प्रतिनिधित्व सम्बन्धित निकायमा पठाउन निर्वाचनमा भाग लिएका हरेक राजनितिक दलले यस प्रणाली अन्तर्गत खसेको कुल सदर मतको कम्तिमा ३% मत अनिवार्य रूपमा ल्याउनुपर्ने गरी थ्रेसहोल्ड राख्नु जरुरी छ ।
- संघीय संसद अन्तर्गत ३३% महिला प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नुपर्ने भएकोले राष्ट्रिय सभामा महिलाको प्रतिनिधित्व कम्तिमा ४०% सुनिश्चित गरिएतापनि विगतको अनुभवले पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गत महिलाको प्रतिनिधित्व अत्यन्तै न्यून कायम रहेकोले महिलाको प्रतिनिधित्वभार समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीमा कम गर्न समेत प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीतर्फ बढीभन्दा बढी महिलाको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनु पर्दछ ।
- संघीय संसदको राष्ट्रिय सभामा प्रदेशबाट निर्वाचित भई आउने सदस्यहरु मध्ये ४० प्रतिशत महिला सहभागिता बाहेक अन्यसमुदायको प्रतिनिधित्व हुने आधारलाई समेत सम्बोधन गरिनु पर्दछ ।

२.३ प्रादेशिक व्यवस्थापिका सम्बन्धमा

- प्रदेश सभामा पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीबाट हुने प्रतिनिधित्वलाई समावेशी बनाउने आधार प्रस्ट्याइनु पर्दछ । यसले महिला तथा अन्य सामाजिक समूहहरुको प्रतिनिधित्वलाई सुनिश्चित गरी समानुपातिक तर्फबाट प्रतिनिधित्व गराउने भार कम गर्दछ ।
- प्रदेश सभामा समानुपातिकतर्फका लागि उपलब्ध सिट भुगोल, जनसंख्या तथा प्रादेशिक सन्तुलन मिलाउँदै महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, पिछडिएको क्षेत्र तथा अल्पसंख्यक समुदायलगायतको प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने प्रावधान हुनु पर्दछ । पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीबाट प्रतिनिधित्व हुन नसकेका समूह तथा यसले सिर्जना गरेको असन्तुलित प्रतिनिधित्वलाई सम्बोधन गर्ने गरी समानुपातिक तर्फको सीट प्राथमिकताका आधारमा पूर्ति गरिनुपर्दछ ।
- समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीमा प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने सामाजिक समूहहरुलाई स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरी प्रादेशिक तहमा त्यस्ता समूहहरुको सूची राज्यको आधिकारिक निकायले प्रकाशन गरी सोही आधारमा केन्द्र तथा सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीयस्तरमा प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनु पर्दछ । यसले राष्ट्रिय स्तरमा देखापर्ने विधिधताको मात्रालाई कम गरी प्रतिनिधित्वलाई सरल र वैज्ञानिक बनाउँछ । यस्तो सूची प्रकाशन गर्न राज्यले मानक सूचकांक व्यवस्था गरी हरेक ५/५ वर्षमा अद्यावधिक गर्दै जानुपर्नेछ ।
- समानुपातिकतर्फ बुझाइने बन्द सूची दलका उम्मेदवारहरुको प्राथमिकतासहितको क्रमबद्धता तथा महिला पुरुष तथा अन्य सामाजिक समूहका सम्बन्धमा जिण्ड सूची हुनुपर्दछ ।

- प्रदेशसभा अन्तर्गत ३३% महिला प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नुपर्ने भएकोले पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गत महिलाको प्रतिनिधित्व अत्यन्तै न्यून रहने विगतको परिपाटीले गर्दा महिलाको प्रतिनिधित्वभार समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीमा कम गर्न समेत प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणाली तर्फ बढी भन्दा बढी महिलाको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित हुनु पर्दछ ।
- एउटै निर्वाचन प्रणाली भएकाले संघीय संसदका लागि माथि उल्लेखित आधारहरुनै यसमा पनि सान्दर्भिक हुनेछन् ।

२. ४ स्थानीय कार्यपालिका र व्यवस्थापिका सम्बन्धमा

- प्रस्तावित संविधानको धारा २१३ को गाउँ कार्यपालिकामा प्रमुख र उपप्रमुख चयनमा महिला छनोट हुने कुनै प्रष्ट आधार नदेखिँदा गाउँ कार्यपालिका प्रमुख र उपप्रमुख निर्वाचित गर्दा दुईमध्ये एक पद अनिवार्य महिलाका लागि प्रस्ताव गर्न आवश्यक देखिन्छ । यसले राजनितिक दलभित्रैबाट मतदाताको प्रत्यक्ष मत पाएर महिलाको नेतृत्व विकास तथा राजनीतिक प्रतिनिधित्वलाई सुनिश्चित गर्ने स्थानीय आधार तयार पार्दछ ।
- मतदाताको नजिक रहेर काम गर्ने स्थानीय तहको सरकार अन्तर्गत वडा अध्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा निर्वाचित हुने व्यवस्थाले त्यस्तो व्यक्तिको जनताप्रतिको जवाफदेहिता प्रभावित हुनेछ । यस प्रावधानले गाउँसभा तथा नगरसभामा जुन दलको बहुमत छ, उसैको हालीमुहाली कायम हुने सम्भावना भएकोले वडा अध्यक्ष जनताबाट प्रत्यक्ष रूपमा निर्वाचित हुने व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।
- स्थानीय गाउँपालिका, नगरपालिका, गाउँसभा र नगरसभामा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष निर्वाचित हुने पदमा विभिन्न सामाजिक समूहको माथि अन्य खण्डमा उल्लेखित प्राथमिकता तथा प्रकाशित सूचीका आधारमा प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनुपर्छ ।
- अन्यत्र अनिवार्य रूपमा तोकिएको प्रतिनिधित्व अनुपात बाहेक प्रत्यक्षतर्फ दिईने अन्य सबै पद र उम्मेदवारीमा गाउँ तथा नगरका वडा तहसम्म कमसेकम ३३ % महिला उम्मेदवारी हरेक दलबाट अनिवार्य गरिनुपर्दछ । यसबाट परिणाममा समेत तात्त्विक प्रभाव पार्न सकिन्छ ।

२. ५ निर्वाचन आयोग सम्बन्धमा

- स्वतन्त्र तथा निष्पक्ष निर्वाचन तथा लोकतन्त्रको आधार तयार पार्ने काममा निर्वाचन आयोगको गठन एक महत्वपूर्ण पक्ष भएकोले प्रमुख आयुक्त तथा आयुक्तहरुको नियुक्ति गर्दा ब्यवसायिक दक्षता र समावेशी मान्यतालाई ख्याल गर्नुपर्ने व्यवस्था समावेश हुनुपर्छ ।
- आयोगका प्रमुख आयुक्त तथा आयुक्तहरुको नियुक्तिबारे धारा २४४ को उपधारा ५ अन्तर्गत योग्यता निर्धारण खण्ड (क) मा मान्यताप्राप्त विश्वविद्यालयबाट स्नातक उपाधिमात्र प्राप्त गरेको भए हुने भनिएको छ । यो शैक्षिक उपाधि नेपालको धेरै पुरानो मानकलाई हेरी निर्धारण गरिएकोले र छोटो समयमा नै संबैधानिक प्रावधानलाई परिवर्तन गर्न नसकिने भएकाले प्रस्तावित प्रावधान अन्तर्गत आयुक्तहरुको शैक्षिक योग्यता स्नातकोत्तर कायम गर्न आवश्यक देखिएकोछ ।

- आयोगका प्रमुख आयुक्त तथा आयुक्तहरूको नियुक्ति गर्दा प्रस्तावित मस्यौदाको धारा २४४ को उपधारा ५ अन्तर्गत योग्यता निर्धारण खण्ड (ख)मा नियुक्ति हुँदाका बखत कुनै राजनीतिक दलको सदस्य नरहेको, भन्ने प्रावधानले केवल नियुक्ति बुझ्दाको तत्क्षण अधिमात्र राजनीतिक दलको सदस्यता त्यागे नियुक्तिका लागि योग्य हुने जस्तो देखिएकोले प्रस्तावित प्रावधानमा कम्तिमा ३ वर्षदेखि राजनीतिक दलको सदस्य नरहेको भनी किटानी गर्न आवश्यक छ ।
- प्रस्तावित मस्यौदाको धारा २४५ को आयोगको काम कर्तव्य अधिकार अन्तर्गत मतदाता नामावली तयार पार्ने आयोगको मुख्य कामलाई यस धारा अन्तर्गत समावेश नगरी आयोगको काम केवल निर्वाचन सम्पन्न गर्ने हदसम्ममात्र देखिएकोले संविधान र कानूनको अधीनमा रही स्वदेश तथा विदेशमा रहेका मतदाताहरूको मतदाता नामावली संकलन, अद्यावधिक र अन्तिम प्रकाशन गर्ने कामलाई आयोगको प्रस्तावित काम अन्तर्गत थप गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
- हाल प्रस्तावित मस्यौदामा आयोगले निर्वाचनको मिति तोक्न सक्ने प्रावधान छैन । विगतमा निर्वाचन मिति सरिरहने, लामो समयसम्म निर्वाचन नै हुन नसक्ने र जनप्रतिनिधिविहीन रहनुपर्ने वास्तविकतालाई मध्यनजर गर्दै आवधिक निर्वाचनका लागि संविधानमा नै निर्वाचनको दिन तोक्ने अर्थात् निर्वाचन *क्यालेण्डर* राख्ने व्यवस्था गरिनु उपयुक्त हुन्छ । अन्य बेला बखत आइपर्ने निर्वाचनका हकमा निर्वाचन आयोगले तोकेको मितिमा निर्वाचन गराउने व्यवस्था समावेश गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
- प्रस्तावित मस्यौदाको धारा २४६ ले सरकारले आयोगका लागि आवश्यक कर्मचारी उपलब्ध गराउने कुरा उल्लेख गरेको तर आयोगको वार्षिक बजेट तथा कोषवारे उल्लेख नगरेको सन्दर्भमा आयोगको स्वायत्तता एवं स्वतन्त्रतालाई कायम राख्नका लागि वार्षिक बजेट एकमुष्ट रूपमा संसद/तथा राष्ट्रिय कोषमार्फत सिधै उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनुपर्छ ।
- आयोगको दैनिकी सञ्चालनको लागि सरकारले कर्मचारी उपलब्ध गराउँदै आएकोमा सम्पूर्ण संवैधानिक निकायहरूको सेवालार्थ व्यवस्थित गर्नु छुट्टै संवैधानिक सेवाको व्यवस्था गरी सो अन्तर्गत निर्वाचन समूह बनाई सक्षम तथा प्रतिबद्ध कर्मचारी भर्ना गर्ने तथा लामो समयमा आर्जन गरेको सीप तथा प्राविधिक दक्षतालाई आयोगकै संस्थागत विकासका लागि प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ ।
- धारा २८४ को निर्वाचन आयोग लगायत संवैधानिक आयोगका काम कारवाहीहरूको अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रतिनिधिसभाको सम्बन्धित समितिबाट हुने व्यवस्थाको दुरुपयोग हुने सम्भावना हुन्छ । अतः यस सम्बन्धी अन्य कुरा उल्लेख गर्नु जरुरी छैन ।

२.६ राजनीतिक दल सम्बन्धमा

- राजनीतिक दललाई जिम्मेवार र लोकतान्त्रिक बनाउनका लागि संविधान तथा प्रचलित कानून (राजनीतिक दल सम्बन्धी कानून, निर्वाचन आयोग, संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय प्रतिनिधिमुलक निकायमा हुने निर्वाचन व्यवस्था गर्ने कानून) ले दल भित्रको आन्तरिक लोकतन्त्रलाई सुनिश्चित गर्ने आधारहरू (नियमित निर्वाचनबाट नेतृत्व चयन, केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्मका समावेशी दलीय संरचना, सदस्यतामा नागरिकको सहज पहुँच, निर्णय लिने विधि र प्रक्रियाको पूर्व जानकारी, राज्यका विभिन्न प्रतिनिधिमुलक निकायमा हुने निर्वाचनमा समावेशी उम्मेदवारी तथा चयन, स्रोत तथा खर्चको पारदर्शिता आदि) तय गरी सोको अनुगमन गर्न सक्ने हैसियत निर्वाचन आयोगलाई दिनुपर्छ । यी कुराको अभावमा आयोगले सो दल

तथा उम्मेदवारी दर्ता नगर्ने, दर्ता खारेज गर्ने तथा निर्वाचनमा भाग लिन नपाउने व्यवस्था गर्न सक्ने अधिकार आयोगलाई दिई सक्षम बनाइनु पर्छ ।

- निर्वाचनमा भाग लिएका राजनीतिक दलहरूको आर्थिक स्रोत तथा खर्च गर्ने पद्धति संविधानको दायरामा ल्याउनु पर्दछ । राज्यले दलको खर्चका लागि सम्बन्धित दलले प्राप्त गरेको मत प्रतिशतका आधारमा सरकारी कोषबाट निश्चित रकम दिने र राजनीतिक दलहरूको आर्थिक कारोबारको लेखा परिक्षण राज्यका अन्य निकाय सरह महालेखा परीक्षकबाट गरिने व्यवस्था उल्लेख भएमा दलहरूलाई जनताप्रति जिम्मेवार र पारदर्शी बनाई सुशासन कायम गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

२.७ निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोग सम्बन्धमा

- निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगको अध्यक्ष पूर्व न्यायधिश हुने प्रावधानको सट्टा जनसंख्या, भूगोल, समाजशास्त्र, मानवशास्त्र, प्रशासन वा निर्वाचनविज्ञ वा अनुभवी व्यक्ति राख्ने ।
- २० वर्षको सट्टा हरेक १० वर्षको अन्तरालमा पुनरावलोकन गर्ने व्यवस्था गर्नु राम्रो हुन्छ ।

३. निर्वाचनसँग सम्बन्धित अन्य विषयहरू

- संविधानको प्रस्तावना लगायतका ठाउँमा सशस्त्र द्वन्द्व शब्द हटाउनु पर्छ । यस्ता शब्दले आउने पुस्ताले निर्वाचन र यसको महत्वलाई कम आँकन सक्दछन् ।
- प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गत निर्वाचनमा एक निर्वाचन क्षेत्रबाट मात्र उम्मेदवारी दिन पाउने व्यवस्था गरिनुपर्छ ।
- सबै तहमा हुने समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गत प्रतिनिधित्व हुने सामाजिक समुहहरूको प्रतिनिधित्व अवस्थालाई नियमित अन्तरालमा (५/५ वर्षमा) मुल्यांकन गरी उक्त समूहको अवस्था मानक प्रतिनिधित्व विन्दुमा उक्लएपछि क्रमशः परिवर्तन गरी प्रतिनिधित्व कम भएको समूहलाई मात्र समावेश गर्ने गरी व्यवस्था गर्ने । *सनसेट क्लज* को व्यवस्था गर्ने ।
- बालिग नेपाली नागरिकलाई मतदानको हक हुनेछ भनि मतदान गर्ने अधिकारलाई संविधानको मौलिक हक अन्तर्गत सुनिश्चित गरिनुपर्छ ।
- केन्द्रीय तथा प्रादेशिक संसद र स्थानीय निकायको अवधि समाप्त भएपछि अर्को निर्वाचन सो निकायको अवधि समाप्त भएको मितिले बढीमा छ महिना भन्दा लामो अन्तराल बनाउन हुँदैन ।
- केन्द्र, प्रदेश र स्थानीय तहमा गरी हाल कायम रहेको जनप्रतिनिधिहरूको संख्या बढी भएकोले यसलाई विशेष मानक (जनसंख्या र भूगोल) का आधारमा कम गरिनुपर्छ ।
- निर्वाचनसम्बन्धी विवाद चाँडै समाधान गर्ने संयन्त्र विकास गरिनुपर्छ ।
- निर्वाचनक्षेत्र निर्धारण गर्दा कमसेकम २ लाख जनसंख्या बराबर एक निर्वाचनक्षेत्र कायम गरिनु उपयुक्त हुन्छ ।
- राष्ट्रियसभामा राष्ट्रपतिबाट मनोनित गर्ने ५ जनामा विभिन्न विषयका विज्ञ मध्येबाट ल्याउनु पर्छ । राजनीतिक दलका सदस्य र प्रतिनिधिलाई यस अन्तर्गत मनोनित गर्न नपाउने व्यवस्था गरिनुपर्छ ।

अनूसूची - १

नेपालको संविधान, २०७२ को प्रारम्भिक मस्यौदा संविधानमा निर्वाचन प्रावधान तथा सुझावहरू

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
राष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी व्यवस्था (धारा ६६)	<p>(१) राष्ट्रपतिको निर्वाचन संघीय संसदका सदस्य र प्रदेश सभाका सदस्य मतदाता रहेको निर्वाचक मण्डलबाट हुनेछ । संघीय संसदका सदस्य र प्रदेश सभाका सदस्यको मतभार फरक हुने गरी कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।</p> <p>(२) उपधारा (१) बमोजिमको निर्वाचक मण्डलको तत्काल कायम रहेको कुल मतको बहुमत प्राप्त गर्ने व्यक्ति राष्ट्रपति निर्वाचित हुनेछ ।</p> <p>(४) कुनै उम्मेदवारले उपधारा (२) बमोजिम बहुमत प्राप्त गर्न नसकेमा सबैभन्दा बढी मत प्राप्त गर्ने दुई उम्मेदवारहरू बीच दोस्रो चरणको मतदान हुनेछ ।</p> <p>(५) उपधारा (४) बमोजिम दोस्रो चरणको मतदानमा कुल सदर मतको पचास प्रतिशत भन्दा बढी मत प्राप्त गर्ने उम्मेदवार राष्ट्रपतिमा निर्वाचित भएको मानिनेछ । तर त्यस्तो निर्वाचनमा दुई उम्मेदवारहरू बीच मत बराबर भएमा गोला प्रथाद्वारा निर्णय गरिनेछ ।</p>	<p>(१) राष्ट्रपतिको निर्वाचन संघीय संसदका सदस्य र प्रदेश सभाका सदस्य मतदाता रहेको निर्वाचक मण्डलबाट हुनेछ । संघीय संसदका सदस्य र प्रदेश सभाका सदस्यको मतभार फरक हुने गरी कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।</p> <p>(५) उपधारा (४) बमोजिम दोस्रो चरणको मतदानमा कुल सदर मतको पचास प्रतिशत भन्दा बढी मत प्राप्त गर्ने उम्मेदवार राष्ट्रपतिमा निर्वाचित भएको मानिनेछ ।</p> <p>उपधारा (५) बमोजिम कुनै उम्मेदवारले पचास प्रतिशत भन्दा बढी मत प्राप्त गर्न नसकेमा चुनावी प्रतिस्पर्धामा भएका दुईमध्ये बढीमत ल्याउने उम्मेदवार राष्ट्रपतिमा निर्वाचित भएको मानिनेछ ।</p> <p>तर त्यस्तो निर्वाचनमा दुई उम्मेदवारहरूबीच मत बराबर भएमा सभामुखको मत निर्णायक हुनेछ ।</p>	<p>नयाँ संविधानमा निर्वाचित हुने राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपति पद निर्वाचित गर्दा लैङ्गिक सन्तुलन मिलाइनुपर्छ।</p> <p>संघीय संसद तथा प्रदेश सभाका सदस्यको निर्वाचक मण्डलका सदस्यहरूको तहगत आधारमा मतभार फरक पार्दा निर्वाचनको सिद्धान्त एवं अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता विपरीत जान हुँदैन ।</p> <p>राष्ट्रपति उपराष्ट्रपति जस्ता निकायको निर्वाचन गर्दा फरक हुने मतभारको विषय संविधानमै प्रस्ट हुनुपर्दछ । यो विषयलाई कानूनले व्यवस्था गर्ने गरी छोड्न मिल्दैन ।</p> <p>राष्ट्रपति निर्वाचन गर्दा मत बराबर हुन आएमा गोलाप्रथाद्वारा छनौट गरिने व्यवस्थाले राष्ट्रपतिको संस्थागत गरिमा तथा मर्यादामा आँच आउने देखिन्छ ।</p>
उपराष्ट्रपतिको निर्वाचनसम्बन्धी व्यवस्था (धारा ७३)	<p>उपराष्ट्रपति निर्वाचनसम्बन्धी अन्य व्यवस्था : उपराष्ट्रपतिको योग्यता, निर्वाचन प्रक्रिया, पदावधिसम्बन्धी व्यवस्था राष्ट्रपतिको सरह हुनेछ ।</p>		<p>राष्ट्रपति निर्वाचनका लागि तय गरिएका सुझावनै यस खण्डमा पनि आर्कषित हुने ।</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
<p>संघीय व्यवस्थापिका:</p>	<p>प्रतिनिधिसभाको गठन (धारा ८८):</p> <p>(१) प्रतिनिधिसभामा देहाय बमोजिमका दुई सय पचहत्तर सदस्य रहनेछन् :-</p> <p>(क) नेपाललाई भूगोल, जनसंख्या र प्रादेशिक सन्तुलनको आधारमा एक सय पैसठ्ठी निर्वाचन क्षेत्र कायम गरी प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रबाट एक जना रहने गरी पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली बमोजिम निर्वाचित हुने एक सय पैसठ्ठी सदस्य,</p> <p>(ख) सम्पूर्ण देशलाई एक निर्वाचन क्षेत्र मानी राजनीतिक दललाई मतदिने समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीबमोजिम निर्वाचित हुने एक सय दश सदस्य ।</p> <p>(२) समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम हुने प्रतिनिधि सभाको निर्वाचनको लागि राजनीतिक दलले उम्मेदवारी दिंदा भूगोल, जनसंख्या र प्रादेशिक सन्तुलनको आधारमा महिला, दलित, आदिवासी, आदिवासी जनजाति, खस आर्य, मधेसी, थारु, मुस्लिम, पिछडिएको क्षेत्र, अल्पसंख्यक समुदाय समेतबाट बन्द सूचीका आधारमा प्रतिनिधित्व गराउने व्यवस्था कानुन बमोजिम हुनेछ ।</p> <p>(३) उपधारा (१) बमोजिम हुने प्रतिनिधिसभा सदस्यको निर्वाचन कानुन बमोजिम गोप्य मतदानद्वारा हुनेछ ।</p> <p>(६) प्रतिनिधिसभाको कार्यकाल छ महीनाभन्दा बढी अवधि बाँकी छँदै कुनै सदस्यको स्थान रिक्त भएमा</p>	<p>२) (क) पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली बमोजिम हुने प्रतिनिधि सभाको निर्वाचनको लागि हरेकराजनीतिक दलले उम्मेदवारी दिंदा भूगोल, जनसंख्या र प्रादेशिक सन्तुलनको आधारमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, पिछडिएको क्षेत्र तथा अल्पसंख्यक समुदाय समेतबाट पर्ने गरी संघीय संसदमा उम्मेदवारी दिनेछन् । संघीय, प्रादेशिक एकाईमा तथा यसभन्दा तलका राजनीतिक एकाई तथा निर्वाचन क्षेत्रस्तरसम्म हरेक दलले दिने उम्मेदवारीमा अनिवार्य रूपमा ३३ % महिला हुनेछ ।</p> <p>(ख)समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम हुने प्रतिनिधि सभाको निर्वाचनको लागि राजनीतिक दलले उम्मेदवारी दिंदा भूगोल, जनसंख्या र प्रादेशिक सन्तुलनको आधारमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, पिछडिएको क्षेत्र तथा अल्पसंख्यक समुदायबाट संघीय संसदमा समावेशी समानुपातिक प्रतिनिधित्व हुनेगरी प्रादेशिक आधारमा तयार पारिएको बन्द सूचीका आधारमा प्रतिनिधित्व गराउने व्यवस्था कानुन बमोजिम हुनेछ ।</p> <p>(ग)समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अर्न्तगत धारा ८८ उपधारा २ खण्ड (क) बमोजिम पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीबाट प्रतिनिधित्व</p>	<p>संघीय संसदमा प्रतिनिधिसभाको पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अर्थात प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीबाट हुने प्रतिनिधित्वलाई समावेशी बनाउने आधार प्रस्ट्याइनुपर्दछ । यसबाट महिला तथा अन्य सामाजिक समूहहरूको प्रतिनिधित्वलाई समावेशीकरण गरी समानुपातिक तर्फबाट प्रतिनिधित्व गराउने भार कम गर्दछ ।</p> <p>पहिलो हुनेले जित्ने निर्वाचन प्रणालीतर्फ केन्द्र प्रदेश देखि तलका सबै एकाईसम्म कमसेकम ३३ % महिला उम्मेदवारी हरेक दलबाट अनिवार्य गरिनुपर्दछ । यसबाट परिणाममा समेत तात्विक प्रभाव पार्न सकिन्छ ।</p> <p>संघीय संसदमा समानुपातिकतर्फका लागि उपलब्ध सिट भूगोल, जनसंख्या तथा प्रादेशिक सन्तुलन मिलाउँदै महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मुस्लिम, थारु, मधेसी, पिछडिएको क्षेत्र तथा अल्पसंख्यक समुदाय लगायतको प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने प्रावधान हुनुपर्दछ ।</p> <p>पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीबाट प्रतिनिधित्व हुन नसकेका समूह तथा यसले सिर्जना गरेको असन्तुलित प्रतिनिधित्वलाई सम्बोधन गर्ने गरी वा क्षतिपूर्ति हुने गरी प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीबाट प्रतिनिधित्व हुन नसकेका समूहलाई समानुपातिक तर्फको</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
	<p>उक्त स्थान जुन निर्वाचन प्रणालीबाट पूर्ति भएको हो सोही प्रक्रियाद्वारा पूर्ति गरिनेछ ।</p> <p>(७) यस धारामा लेखिएका कुराहरुको अधीनमा रही प्रतिनिधि सभाको निर्वाचन र तत्सम्बन्धी अन्य विषय कानुन बमोजिम हुनेछ ।</p> <p>(८) यस भागमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संघीय संसदमा प्रतिनिधित्व गर्ने प्रत्येक राजनीतिक दलबाट निर्वाचित कुल सदस्य संख्याको कम्तीमा एक तिहाइ सदस्य महिला हुनु पर्नेछ । त्यसरी निर्वाचित गर्दा उपधारा (१) को खण्ड (क) र धारा ९० को उपधारा (२) को खण्ड (क) बमोजिम निर्वाचित सदस्यहरु मध्ये कुनै राजनीतिक दलको एक तिहाइ सदस्य महिला निर्वाचित नभएमा त्यस्तो राजनीतिक दलले उपधारा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम सदस्य निर्वाचित गर्दा आफ्नो दलबाट संघीय संसदमा निर्वाचित हुने कुल सदस्यको कम्तीमा एक तिहाइ महिला सदस्य हुने गरी निर्वाचित गर्नु पर्नेछ ।</p>	<p>गराउनुपर्ने विभिन्न सामाजिक समूहहरुमध्ये सो बमोजिम प्रतिनिधित्व हुन नसकेका समूहहरुलाई तथा असन्तुलित प्रतिनिधित्वलाई सम्बोधन गर्ने गरी वा क्षतिपूर्ति हुने गरी समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गतको सिट कानुन बमोजिम प्रकाशित हुने बहिस्करणमा परेका समूहको सूचीका आधारमा कानुनमा व्यवस्था भएबमोजिम पूर्ति हुनेछ ।</p> <p>(३) धारा ८८ (२) बमोजिम सम्पूर्ण देशलाई एक निर्वाचन क्षेत्र मानी राजनीतिक दललाई मत दिने समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम निर्वाचित हुने एकसय दश सदस्यको निर्वाचनमा भाग लिएका हरेक राजनीतिक दलले यस प्रणालीअन्तर्गत आफ्ना प्रतिनिधि निर्वाचित गर्नका लागि यस अन्तर्गत खसेको कुल सदरमतको कम्तीमा ३% मत अनिवार्य रूपमा ल्याउनुपर्नेछ ।</p> <p>(९) प्रतिनिधिसभाको निर्वाचन क्यालेण्डर देहाय बमोजिम हुनेछ ।</p> <p>(क) यो संविधान जारी भएपछि हुने पहिलो प्रतिनिधिसभाको निर्वाचन संविधान जारी भएको मितिले ६ महिना भित्र निर्वाचन आयोगले नेपाल सरकारसँगको परामर्शमा तोकेको मितिमा हुनेछ ।</p> <p>(ख) प्रतिनिधिसभाको पाँच / पाँच वर्षमा हुने</p>	<p>सिट प्राथमिकताका आधारमा पूर्ति गरिनुपर्छ ।</p> <p>समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली (पिआर) मा प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने आधार तथा जनप्रतिनिधिमूलक निकायमा कमजोर प्रतिनिधित्व भएका सामाजिक समूहहरुलाई स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरी प्रादेशिक तहमा त्यस्ता समूहहरुको सूची राज्यको आधिकारिक निकायले प्रकाशन गरी सोही आधारमा केन्द्र, सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीयस्तरमा प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनु पर्दछ । यसरी प्रादेशिक तहमा सूची प्रकाशन गर्दा यसबाट राष्ट्रिय स्तरमा देखापर्ने विविधताको मात्रा कम हुन गई प्रतिनिधित्व सरल र वैज्ञानिक हुनुका साथै सबै निकायमा प्रादेशिक सन्तुलन कायम समेत रहन्छ । यस्तो सूची प्रकाशन गर्न राज्यले मानक सूचकांक व्यवस्था गरी ५/५ वर्षमा अद्यावधिक गर्दै जानुपर्नेछ ।</p> <p>समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली मूलतः राजनीतिक दलका लागि हो, कुनै सामाजिक समूहका लागि होइन । राजनीतिक दलले आफ्नो दलीय संरचना र प्रतिनिधित्वमा सामाजिक समूह र विविधता प्रतिबिम्बित हुनेगरी सम्बोधन गर्नुपर्दछ ।</p> <p>समानुपातिकतर्फ बुझाइने बन्द सूची दलका उम्मेदवारहरुको प्राथमिकताका आधारमा क्रमबद्ध तथा महिला पुरुष तथा प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने समूहका</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
		<p>आवधिक निर्वाचन अधिल्लो प्रतिनिधिसभा निर्वाचनको आधिकारीक परिणाम घोषणा भएको मितिले साठी महिनाभित्रको अन्तिम चैत २५ गते हुनेछ ।</p> <p>(ग) उपधारा ९ को खण्ड (क) र (ख) बमोजिमको अवस्थाबाहेक संविधानबमोजिम आफ्नो नियमित कार्यकाल अघिनै प्रतिनिधिसभा विघटन भएमा विघटन भएका मितिले छ महिनाभित्र निर्वाचन आयोगले अर्को निर्वाचनको मिति तोक्नेछ ।</p>	<p>सम्बन्धमा जिण्ड हुनुपर्ने प्रणाली र सोहि आधारमा प्रतिनिधि निर्वाचित हुने व्यवस्था हुनु पर्दछ । तर यसले माथि उल्लेख भएभै प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीबाट प्रतिनिधित्व नभएका समूहबाट प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न बाधा पार्न नहुने कुरामा भने विचार पुऱ्याउनु पर्दछ ।</p> <p>समानुपातिक प्रणाली अन्तर्गत समावेश गरिनुपर्ने समूहको सूची बनाउँदा राज्यमा उपलब्ध सम्पूर्ण जनसंख्याको समूहकरणका आधारमा नभई पहिला नै राज्यले परिभाषित गरेको स्पष्ट रूपमा प्रतिनिधित्वमा बहिष्करणमा परेका समूहलाई राखिनु पर्दछ ।</p>
	<p>राष्ट्रिय सभाको गठन (धारा ९०) :</p> <p>(२) राष्ट्रिय सभामा देहाय बमोजिमका पैतालीस सदस्य रहनेछन् :-</p> <p>(क) प्रदेश सभाका सदस्य र स्थानीय निकायका प्रमुख रहेको निर्वाचक मण्डलद्वारा कानुन बमोजिम प्रदेश सभाका सदस्य र स्थानीय निकायका प्रमुखको मतको भार फरक हुने गरी प्रत्येक प्रदेशबाट कम्तीमा दुईजना महिलासहित पाँच जनाका दरले निर्वाचित चालीस सदस्य,</p> <p>(ख) नेपाल सरकारको सिफारिसमा राष्ट्रपतिबाट मनोनीत कम्तीमा दुई जना महिलासहित पाँचजना ।</p> <p>(५) राष्ट्रियसभाको रिक्त हुन आउने स्थानको पूर्ति सो स्थान रिक्त गर्ने सदस्यको निर्वाचन वा</p>	<p>(क) प्रदेश सभाका सदस्य र स्थानीय निकायका प्रमुख रहेको निर्वाचक मण्डलद्वारा कानुन बमोजिम प्रत्येक प्रदेशबाट समानुपातिक समावेशी सिद्धान्त अनुसार पाँच जनाको दरले निर्वाचित चालीस सदस्य,</p> <p>(ख)नेपाल सरकारको सिफारिसमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्त अनुसार राष्ट्रिय जीवनमा योगदान पुर्याएका विज्ञ मध्येबाट पर्ने गरी राष्ट्रपतिबाट मनोनीत पाँचजना ।</p>	<p>समानुपातिक प्रणाली अन्तर्गत प्रतिनिधित्व सम्बन्धित निकायमा पठाउन निर्वाचनमा भाग लिएका हरेक राजनितिक दलले यस प्रणाली अन्तर्गत खसेको कुल सदर मतको कम्तिमा २ देखि ३% मत अनिवार्य रूपमा ल्याउनुपर्ने गरी थ्रेसहोल्ड राख्नु जरुरी छ ।</p> <p>संघीय संसद अन्तर्गत ३३% महिला प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नुपर्ने भएकोले राष्ट्रिय सभामा महिलाको प्रतिनिधित्व कम्तिमा ४०% सुनिश्चित गरिएतापनि विगतको अनुभवले पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गत महिलाको प्रतिनिधित्व अत्यन्तै न्युन कायम रहेकोले महिलाको प्रतिनिधित्वभार समानुपातिक</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
	मनोनयन जुन तरीकाले भएकोहो सोही तरीकाले बाँकी अवधिको लागि गरिनेछ ।		निर्वाचन प्रणालीमा कम गर्न समेत प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीतर्फ बढीभन्दा बढी महिलाको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनु पर्दछ । संघीय संसदको राष्ट्रिय सभामा प्रदेशबाट निर्वाचित भई आउने सदस्यहरु मध्ये ४० प्रतिशत महिला सहभागिता बाहेक अन्यसमुदायको प्रतिनिधित्व हुने आधारलाई समेत सम्बोधन गरिनु पर्दछ ।
प्रादेशिक व्यवस्थापिका (धारा १७५)	प्रदेश सभाको गठन : (१) प्रत्येक प्रदेश सभामा देहाय बमोजिमको संख्यामा सदस्य रहने छन् :- (ख) खण्ड (क) बमोजिम कायम हुने सदस्य संख्यालाई साठी प्रतिशत मानी बाँकी चालीस प्रतिशतले हुन आउने सदस्य संख्यामा समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीबाट निर्वाचित हुने सदस्य । (२) उपधारा (१) को खण्ड (क) बमोजिमको सदस्य निर्वाचनको लागि भूगोल र जनसंख्याको आधारमा कानुन बमोजिम निर्वाचन क्षेत्र कायम गरिनेछ । (३) प्रदेश सभाका साठी प्रतिशत सदस्यहरु पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अनुसार र चालीस प्रतिशत सदस्यहरु समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अनुसार कानुन बमोजिम वालिग मताधिकारको आधारमा गोप्य मतदानद्वारा निर्वाचित हुनेछन् ।	(४)(क)पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली बमोजिम हुने प्रादेशिक सभाको निर्वाचनको लागि हरेक राजनीतिक दलले उम्मेदवारी दिंदा भूगोल र जनसंख्याका आधारमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, मुस्लीम, थारु, पिछडिएको क्षेत्र तथा अल्पसंख्यक समुदाय समेतबाट पर्ने गरी प्रदेश सभामा उम्मेदवारी दिनेछन् । प्रदेश सभा तथा यसभन्दा तलका राजनितिक एकाई तथा निर्वाचन क्षेत्रस्तरसम्म हरेक दलले दिने उम्मेदवारीमा अनिवार्य रुपमा ३३ % महिला हुनेछ । (ख)समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम हुने प्रदेश सभाको निर्वाचनको लागि राजनीतिक दलले उम्मेदवारी दिंदा भूगोल, र जनसंख्याको सन्तुलनका आधारमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, पिछडिएको क्षेत्र तथा	प्रदेश सभामा पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीबाट हुने प्रतिनिधित्वलाई समावेशी बनाउने आधार प्रस्ट्याइनु पर्दछ । यसले महिला तथा अन्य सामाजिक समूहहरुको प्रतिनिधित्वलाई सुनिश्चित गरी समानुपातिक तर्फबाट प्रतिनिधित्व गराउने भार कम गर्दछ । प्रदेश सभामा समानुपातिकतर्फका लागि उपलब्ध सिट भुगोल र जनसंख्याका आधारमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, मुस्लीम, थारु पिछडीएको क्षेत्र तथा अल्पसंख्यक समुदायको प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने प्रावधान हुनु पर्दछ । पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीबाट प्रतिनिधित्व हुन नसकेका समूह तथा यसले सिर्जना गरेको असन्तुलित प्रतिनिधित्वलाई सम्बोधन गर्ने गरी समानुपातिक तर्फको सीट प्राथमिकताका आधारमा

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
	<p>(४) समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम हुने प्रदेश सभाको निर्वाचनको लागि राजनीतिक दलले उम्मेदवारी दिँदा भूगोल र जनसंख्याको आधारमा महिला, दलित, आदिवासी, आदिवासी जनजाति, खस आर्य, मधेसी, थारु, मुस्लिम, पिछडिएको क्षेत्र, अल्पसंख्यक समुदाय समेतबाट बन्द सूचीका आधारमा प्रतिनिधित्व गराउने व्यवस्था कानून बमोजिम हुनेछ।</p> <p>(५) यस धारामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रदेशसभामा प्रतिनिधित्व गर्ने प्रत्येक राजनीतिक दलबाट निर्वाचित कुल सदस्य संख्याको कम्तीमा एक तिहाइ सदस्य महिला हुनु पर्नेछ। त्यसरी निर्वाचित गर्दा उपधारा (१) को खण्ड (क) बमोजिम निर्वाचित सदस्यहरु मध्ये कुनै राजनीतिक दलको एक तिहाइ सदस्य महिला निर्वाचित नभएमा त्यस्तो राजनीतिक दलले सोही उपधाराको खण्ड (ख) बमोजिम सदस्य निर्वाचित गर्दा आफ्नो दलबाट प्रदेश सभामा निर्वाचित हुने कुल सदस्यको कम्तीमा एक तिहाइ महिला सदस्य हुने गरी निर्वाचित गर्नु पर्नेछ।</p>	<p>अल्पसंख्यक समुदायबाट प्रदेश सभामा समावेशी समानुपातिक प्रतिनिधित्व हुनेगरी प्रादेशिक रुपमा तयार पारिएको बन्द सूचीका आधारमा प्रतिनिधित्व गराउने व्यवस्था कानून बमोजिम हुनेछ।</p> <p>(ग) समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गत धारा १७५ को उपधारा ४ खण्ड (क) बमोजिम पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीबाट प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने विभिन्न सामाजिक समुहहरुमध्ये सो बमोजिम प्रतिनिधित्व हुन नसकेका समुहहरुलाई तथा असन्तुलित प्रतिनिधित्वलाई सम्बोधन गर्ने गरी वा क्षतिपूर्ति हुने गरी समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गतका सिट कानून बमोजिम प्रकाशित हुने प्रतिनिधित्व बहिस्करणमा परेका सामाजिक समुहको प्रादेशिक सूचीका आधारमा कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम पूर्ति हुनेछ।</p> <p>(५) धारा १७५ (१)को खण्ड (ख) बमोजिम सम्पूर्ण देशलाई एक निर्वाचन क्षेत्र मानी राजनीतिक दललाई मत दिने समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम निर्वाचित हुने चालीस प्रतिशत सदस्य निर्वाचनमा भाग लिएका हरेक राजनीतिक दलले यस प्रणाली अन्तर्गत प्रदेश सभामा आफ्ना प्रतिनिधि निर्वाचित गर्नका लागि खसेको कुल सदर मतको</p>	<p>पूर्ति गरिनुपर्दछ।</p> <p>समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीमा प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने सामाजिक समूहहरुलाई स्पष्ट रुपमा उल्लेख गरी प्रादेशिक तहमा त्यस्ता समूहहरुको सूची राज्यको आधिकारिक निकायले प्रकाशन गरी सोही आधारमा केन्द्र तथा सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीयस्तरमा प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनु पर्दछ। यसले राष्ट्रिय स्तरमा देखापर्ने विधिधिताको मात्रालाई कम गरी प्रतिनिधित्वलाई सरल र वैज्ञानिक बनाउँछ। यस्तो सूची प्रकाशन गर्न राज्यले मानक सूचकांक व्यवस्था गरी हरेक ५/५ वर्षमा अद्यावधिक गर्दै जानुपर्नेछ।</p> <p>समानुपातिकतर्फ बुझाइने बन्द सूची दलका उम्मेदवारहरुको प्राथमिकतासहितको क्रमबद्धता तथा महिला पुरुष तथा अन्य सामाजिक समुहका सम्बन्धमा जिण्ड सूची हुनुपर्दछ।</p> <p>प्रदेश सभा अन्तर्गत ३३% महिला प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नुपर्ने भएकोले पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गत महिलाको प्रतिनिधित्व अत्यन्तै न्युन रहने विगतको परिपाटीले गर्दा महिलाको प्रतिनिधित्वभार समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीमा कम गर्न समेत प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणाली तर्फ बढी भन्दा बढी महिलाको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित हुनु पर्दछ।</p> <p>एउटै निर्वाचन प्रणाली भएकाले संघीय संसदका लागि</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
		<p>कम्तिमा ३% मत अनिवार्य रूपमा ल्याउनुपर्नेछ ।</p> <p>५(६)यस धारामा..... यथावत</p> <p>(१०)प्रदेशसभाको निर्वाचन क्यालेण्डर देहाय बमोजिम हुनेछ ।</p> <p>(क) यो संविधान जारी भएपछि हुने पहिलो प्रदेशसभाको निर्वाचन संविधान जारी भएको मितिले ६ महिना भित्र निर्वाचन आयोगले नेपाल सरकारसँगको परामर्शमा तोकेको मितिमा हुनेछ ।</p> <p>(ख) प्रदेशसभाको पाँच /पाँच वर्षमा हुने आवधिक निर्वाचन अघिल्लो प्रदेशसभा निर्वाचनको आधिकारीक परिणाम घोषणा भएको मितिले साठी महिनाभित्रको अन्तिम चैत २५ गते हुनेछ ।</p> <p>(ग) उपधारा१० को खण्ड (क) र (ख) बमोजिमको अवस्थाबाहेक यस संविधानबमोजिम नियमित कार्यकाल अघि नै प्रदेशसभा विघटन भएमा विघटन भएका मितिले छ महिनाभित्र निर्वाचन आयोगले प्रदेशसभाको अर्को निर्वाचन मिति तोक्नेछ ।</p> <p>(घ)प्रदेशसभाको नियमित निर्वाचन मिति तोक्दा</p>	<p>माथि उल्लेखित आधारहरूनै यसमा पनि सान्दर्भिक हुनेछन् ।</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
		प्रतिनिधिसभाको निर्वाचनसँगै एकै दिन निर्वाचन सम्पन्न गर्नेगरी मिति निर्धारण गरिनेछ ।	
स्थानीय कार्यपालिका	<p>गाउँ कार्यपालिका प्रमुख र उपप्रमुखसम्बन्धी व्यवस्था (धारा २१३):</p> <p>(१)प्रत्येक गाउँपालिकामा एक जना गाउँ कार्यपालिका प्रमुख रहनेछ । निजको अध्यक्षतामा गाउँ कार्यपालिका गठन हुनेछ ।</p> <p>(२)उपधारा(१) बमोजिमको गाउँ कार्यपालिकामा एक जना उपप्रमुख र पन्ध्र जना सदस्य रहनेछन् ।</p> <p>(३)प्रमुख र उपप्रमुखको निर्वाचन सम्बन्धित गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका मतदाताले एक व्यक्ति एक मतको आधारमा गोप्य मतदानद्वारा पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली बमोजिम गर्नेछन् ।</p> <p>स्पष्टीकरण : यस धाराको प्रयोजनको लागि “प्रमुख र उपप्रमुख” भन्नाले गाउँ कार्यपालिकाको प्रमुख र उपप्रमुख सम्झनु पर्छ ।</p> <p>(४)गाउँसभाको निर्वाचनको अन्तिम परिणाम प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र गाउँ सभाका सदस्यहरूले धारा २२१ बमोजिम निर्वाचित गरेका वडा अध्यक्षहरू र सदस्यहरू गाउँ कार्यपालिकाका पदेन सदस्य हुनेछन् ।</p> <p>(५)गाउँसभाका सदस्यहरूले आफूमध्येबाट निर्वाचित गरेका चार जना महिला सदस्य र गाउँपालिकाको मतदाता नामावलीमा नाम समावेश भएका र</p>	<p>(३)प्रमुख र उपप्रमुखको निर्वाचन सम्बन्धित गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका मतदाताले एक व्यक्ति एक मतको आधारमा गोप्य मतदानद्वारा पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली बमोजिम गर्नेछन् ।</p> <p>स्पष्टीकरण: यस धाराको प्रयोजनको लागि “प्रमुख र उपप्रमुख” भन्नाले गाउँ कार्यपालिकाको प्रमुख र उपप्रमुख सम्झनु पर्छ ।</p> <p>(४)उपधारा (३) बमोजिम निर्वाचित हुने प्रमुख र उपप्रमुखमध्ये एक पद अनिवार्य रूपमा महिलाका लागि हुनेछ । उपधारा (२) बमोजिम निर्वाचित हुने पन्ध्र सदस्यहरू उपधारा (५)र(६)मा व्यवस्था भए बमोजिम छनोट हुनेछन् ।</p> <p>(५)गाउँसभाको निर्वाचनको अन्तिम परिणाम प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र गाउँ सभाका लागि धारा २२१ बमोजिम निर्वाचित वडा अध्यक्षहरू गाउँ कार्यपालिकाका पदेन सदस्य हुनेछन् ।</p>	<p>प्रस्तावित संविधानको धारा २१३ को गाँउ कार्यपालिकामा प्रमुख र उपप्रमुख चयनमा महिला छनोट हुने कुनै प्रष्ट आधार नदेखिँदा गाउँ कार्यपालिका प्रमुख र उपप्रमुख निर्वाचित गर्दा दुईमध्ये एक पद अनिवार्य महिलाका लागि प्रस्ताव गरिएको हो । एक पद महिलाका लागि छुट्याउदा यसले कमसेकम पनि स्थानीय तहबाट त्यो पनि राजनितिक दलभित्रैबाट मतदाताको प्रत्यक्ष मत पाएर महिलाको नेतृत्व विकास तथा राजनितिक प्रतिनिधित्वलाई सुनिश्चित गर्ने स्थानीय आधार तयार पार्ने भएकोले प्रस्तावित व्यवस्थामा प्रमुख वा उपप्रमुख एक कार्यकारी पदमा महिला प्रतिनिधित्व अनिवार्य गरिएको हो ।</p> <p>प्रस्तावित मस्यौदा संविधानको धारा २१३ को उपधारा ४ ले पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीबाट गाउँ कार्यपालिकाको पदेन सदस्य तथा वडा समितिको अध्यक्ष हुने वडा अध्यक्षलाई मतदाता आफैले निर्वाचित गर्न नसक्ने प्रावधान सिफारीश गरेको छ । यसले अप्रत्यक्ष रूपमा गाँउ सभाको निर्वाचित व्यक्तिहरूको सानो समुहले वडाध्यक्ष निर्वाचित गर्ने प्रावधान राखेको छ । यो प्रावधानले नागरिक मतदाताको दैलोको सरकार</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
	<p>उपधारा (६) बमोजिमको योग्यता भएका दलित वा अल्पसंख्यक समुदायबाट निर्वाचित गरेका दुई जना व्यक्ति समेत गाउँ कार्यपालिकाको सदस्य हुनेछन् ।</p>	<p>(६)गाउँसभाका सदस्यहरुले आफूमध्येबाट निर्वाचित गरेका चार जना महिला सदस्य र गाउँपालिकाको मतदाता नामावलीमा नाम समावेश भएका र उपधारा (७) बमोजिमको योग्यता भएका दलित वा अल्पसंख्यक समुदायबाट निर्वाचित गरेका दुई जना व्यक्ति समेत गाउँ कार्यपालिकाको सदस्य हुनेछन् । यसरी सदस्यहरु निर्वाचित गर्दा अलग अलग वडाबाट पर्ने गरि समावेशी सिद्धान्तका आधारमा कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।</p>	<p>(Threshold Government) का रुपमा रहने र स्थानीयको दैनीकीसँग निरन्तर जोडिने स्थानीय कार्यकारी चयन गर्ने नागरिक मतदाताको सार्वभौम मताधिकार कुण्ठित पारेको छ । स्थानीय लोकतन्त्रको मर्म र निर्वाचित प्रतिनिधिको जनउत्तरदायी तथा जवाफदेहीपनालाई समेत कम्जोर बनाउने हुँदा यो प्रावधान लोकतन्त्रको सबैभन्दा तल्लो एकाईबाटनै संस्थागत विकास गदै अधि बढ्ने मान्यता विपरित छ । त्यसैले मतदाताले आफ्नो कार्यकारी जनप्रतिनिधि छनोट गर्न सक्ने सार्वभौम मताधिकारलाई सम्मान गर्दै वडाध्यक्षलाई नागरिक आफैले छनोट गर्न सक्ने गरि यो प्रावधान शिफारिस गरिएको छ ।</p> <p>प्रस्तावित मस्यौदा संविधानको धारा २१३ को उपधारा ५ बमोजिम गाँउसभाले छनोट गर्ने महिला, दलित तथा अल्पसंख्यक समुहका प्रतिनिधिहरु छनोट गर्दा अलग अलग वडाबाट पर्ने गरि समावेशी सिद्धान्तका आधारमा कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम प्रतिनिधि निर्वाचित गरिनेछ । राज्यले कानुन बनाई समावेशी सिद्धान्तलाई परिभाषित गर्नेछ । यसका लागि राज्यले मानक सूचकांक विकास गरि राजनितिक, प्रशासनिक तथा अन्य हिसावले बहिस्करणमा परेका समुहहरुको राष्ट्रिय,प्रादेशिक तथा स्थानीय सूची बनाउनेछ । यस्तो सूची हरेक ५/५ वर्षको अन्तरालमा अद्यावधिक गरी प्रकाशित गरीनेछ । यसै सूचीलाई आधार बनाई स्थानीय तहमा राजनितिक</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
	<p>२१४. नगर कार्यपालिका प्रमुख र उपप्रमुख सम्बन्धी व्यवस्था :</p> <p>(१) प्रत्येक नगरपालिकामा एक जना नगर कार्यपालिका प्रमुख रहनेछ । निजको अध्यक्षतामा नगर कार्यपालिका गठन हुनेछ ।</p> <p>(२) उपधारा (१) बमोजिमको नगर कार्यपालिकामा एक जना उपप्रमुख र कम्तीमा उन्नाईस जना सदस्य रहनेछन् ।</p> <p>(३) प्रमुख र उपप्रमुखको निर्वाचन सम्बन्धित नगरपालिका क्षेत्रभित्रका मतदाताले एक व्यक्ति एक मतको आधारमा गोप्य मतदानद्वारा पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली बमोजिम गर्नेछन् ।</p> <p>स्पष्टीकरण : यस धाराको प्रयोजनको लागि “प्रमुख र उपप्रमुख” भन्नाले नगर कार्यपालिकाको प्रमुख र उपप्रमुख सम्झनु पर्छ ।</p> <p>(४) नगरसभाको निर्वाचनको अन्तिम परिणाम प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र नगर सभासदस्यहरूले धारा २२२ बमोजिम निर्वाचित गरेका वडा अध्यक्षहरू र सदस्यहरू नगर कार्यपालिकाका पदेन सदस्य हुनेछन् ।</p> <p>(५) नगरसभाका सदस्यहरूले आफू मध्येबाट निर्वाचित गरेका पाँच जना महिला सदस्य र नगरपालिकाको मतदाता नामावलीमा नाम समावेश भएका दलित वा अल्पसंख्यक समुदायबाट निर्वाचित गरेका तीनजना व्यक्ति समेत नगर कार्यपालिकाको सदस्य हुनेछन् ।</p>	<p>(४) उपधारा (३) बमोजिम निर्वाचित हुने प्रमुख र उपप्रमुखमध्ये एक पद महिलाका लागि हुनेछ । उपधारा (२) बमोजिम निर्वाचित हुने उन्नाईस सदस्यहरू उपधारा (५) र (६) मा व्यवस्था भए बमोजिम छनोट हुनेछन् ।</p> <p>स्पष्टीकरण: यस धाराको प्रयोजनका लागि “प्रमुख र उपप्रमुख” भन्नाले नगर कार्यपालिकाको प्रमुख र उपप्रमुख सम्झनु पर्छ ।</p> <p>(५) नगरसभाको निर्वाचनको अन्तिम परिणाम प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र नगरसभाका लागि धारा २२२ बमोजिम निर्वाचित वडा अध्यक्षहरू तथा नगरसभा सदस्यहरूले निर्वाचित गरेका सदस्यहरू नगर कार्यपालिकाका पदेन सदस्य हुनेछन् ।</p> <p>(६) नगरसभाका सदस्यहरूले आफू मध्येबाट निर्वाचित गरेका पाँच जना महिला सदस्य र नगरपालिकाको मतदाता नामावलीमा नाम समावेश भएका दलित वा अल्पसंख्यक समुदायबाट निर्वाचित गरेका तीनजना व्यक्ति समेत नगर कार्यपालिकाको सदस्य हुनेछन् । यसरी सदस्यहरू निर्वाचित गर्दा अलग अलग वडाबाट पर्ने गरि समावेशी सिद्धान्तका आधारमा कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम निर्वाचित हुनेछन् ।</p>	<p>प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनेछ ।</p> <p>(१) (२) प्रस्तावित संविधानको धारा २१४ ले नगर कार्यपालिकामा प्रमुख र उपप्रमुख चयनमा महिला छनोट हुने कुनै प्रष्ट आधार नदेखिदा नगर कार्यपालिका प्रमुख र उपप्रमुख निर्वाचित गर्दा दुईमध्ये एक पद अनिवार्य महिलाका लागि प्रस्ताव गरिएको हो ।</p> <p>(४) गाउँ कार्यपालिकामा लिईएका आधारलाईनै यस प्रावधानको समेत आधार बनाईएको छ । प्रस्तावित मस्यौदा संविधानको धारा २१४ को उपधारा ४ ले नगर कार्यपालिकाको पदेन सदस्य तथा वडा समितिको अध्यक्ष हुने वडा अध्यक्षलाई मतदाता आफैले निर्वाचित गर्ने आधारसमेत गाँउ कार्यपालिकाका लागि लिईएको आधार नै हुने गरि यहाँ शिफारिस गरिएको ।</p> <p>प्रस्तावित मस्यौदा संविधानको धारा २१४ को उपधारा ५ बमोजिम गाँउसभाले छनोट गर्ने महिला, दलित तथा अल्पसंख्यक समुहका प्रतिनिधिहरू छनोट गर्दा अलग अलग वडाबाट पर्ने गरि समावेशी सिद्धान्तलाई अबलम्बन गर्ने आधार गाँउ कार्यपालिकामा समावेशी गर्नुपर्ने विधि र मान्यतालाईनै यस प्रस्तावको आधार बनाईएको ।</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
स्थानीय व्यवस्थापिका (भाग १७)	<p>२२१. गाउँसभाको गठन :</p> <p>(१) प्रत्येक गाउँसभामा गाउँ कार्यपालिका प्रमुख र उपप्रमुख, गाउँपालिकाका हरेक वडाबाट पाँचजनाको दरले कानुन बमोजिम निर्वाचित पैतालीसजना सदस्य रहने छन् ।</p> <p>(२) उपधारा (१) बमोजिम गठन हुने गाउँसभामा प्रत्येक वडाबाट कम्तीमा दुईजना महिलाको प्रतिनिधित्व हुनेछ ।</p> <p>(३) गाउँसभामा तत्काल कायम रहेको सम्पूर्ण सदस्य संख्याको बहुमतबाट प्रत्येक वडाबाट निर्वाचित भएका पाँचजना सदस्य मध्ये एक जनालाई गाउँ कार्यपालिकाको सदस्य निर्वाचित गरिनेछ । त्यस्तो सदस्य सम्बन्धित वडाको पदेन अध्यक्ष हुनेछ । प्रत्येक वडामा वडा अध्यक्ष र सोही वडाबाट निर्वाचित सदस्यहरु रहेको वडा समिति गठन हुनेछ ।</p> <p>(४) गाउँसभा सदस्यको निर्वाचन पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अनुसार बालिग मताधिकारको आधारमा गोप्य मतदानद्वारा हुनेछ ।</p> <p>(५) अठार वर्ष उमेर पूरा भएको गाउँपालिकाको मतदाता नामावलीमा नाम समावेश भएको व्यक्तिलाई कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम मतदान गर्ने अधिकार हुनेछ ।</p>	<p>(२) उपधारा (१) बमोजिम गठन हुने गाउँसभामा गाउँपालिकाका हरेक वडाबाट एक जना वडा अध्यक्ष तथा चार जना वडा सदस्य गरि कुल पाँचजनाको दरले पैतालिसजना सदस्यहरु समावेशी सिद्धान्तका आधारमा कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम निर्वाचित हुनेछन् ।</p> <p>(३) उपधारा (१) बमोजिम गठन हुने गाउँसभामा प्रत्येक वडाबाट कम्तीमा दुईजना महिलाको प्रतिनिधित्व हुनेछ ।</p> <p>(४) प्रत्येक वडाबाट निर्वाचित भएका वडाध्यक्ष गाउँकार्यपालिकाको पदेन सदस्य रहनेछ र त्यस्तो सदस्य सम्बन्धित वडाको पदेन अध्यक्षसमेत हुनेछ । प्रत्येक वडामा वडा अध्यक्ष र सोही वडाबाट निर्वाचित सदस्यहरु रहेको एक वडा समिति गठन हुनेछ ।</p> <p>(६) गाउँसभा सदस्यको निर्वाचन पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अनुसार बालिग मताधिकारको आधारमा गोप्य मतदानद्वारा हुनेछ ।</p>	<p>प्रस्तावित संविधानको धारा २२१ को गाउँ कार्यपालिकामा प्रमुख र उपप्रमुखनै गाउँसभाका प्रमुख उपप्रमुख हुने तथा यस विधिबाट महिला छनोट हुने कुनै प्रष्ट आधार नदेखिँदा गाउँ कार्यपालिका प्रमुख र उपप्रमुख दुईमध्ये एक पद अनिवार्य महिलाका लागि प्रस्ताव गर्न आवश्यक देखिन्छ । यसले राजनितिक दलभित्रैबाट मतदाताको प्रत्यक्ष मत पाएर महिलाको नेतृत्व विकास तथा राजनीतिक प्रतिनिधित्वलाई सुनिश्चित गर्ने स्थानीय आधार तयार पार्दछ ।</p> <p>मतदाताको नजिक रहेर काम गर्ने स्थानीय तहको सरकार अन्तर्गत वडाअध्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा निर्वाचित हुने व्यवस्थाले त्यस्तो व्यक्तिको जनताप्रतिको जवाफदेहिता कम्जोर हुनेछ । यस प्रावधानले गाउँसभा तथा नगरसभामा जुन दलको बहुमत छ, उसैको हालीमुहाली कायम हुने सम्भावना भएकोले वडाअध्यक्ष जनताबाट प्रत्यक्ष रूपमा निर्वाचित हुने व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।</p> <p>स्थानीय गाउँपालिका, नगरपालिका, गाउँसभा र नगरसभामा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष निर्वाचित हुने पदमा विभिन्न सामाजिक समूहको माथि अन्य खण्डमा उल्लेखित प्राथमिकता सूचीका आधारमा प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनुपर्छ ।</p> <p>अन्यत्र अनिवार्य रूपमा तोकिएको प्रतिनिधित्व अनुपातबाहेक प्रत्यक्षतर्फ दिईने अन्य सबै पद र उम्मेदवारीमा गाउँ तथा नगरका वडा तहसम्म कमसेकम ३३ % महिला उम्मेदवारी अनिवार्य गरिनुपर्दछ ।</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
			। यसबाट परिणाममासमेत तात्विक प्रभाव पार्न सकिन्छ ।
	<p>नगरसभाको गठन (धारा २२२):</p> <p>(१) प्रत्येक नगरसभामा नगर कार्यपालिका प्रमुख र उपप्रमुख, नगरपालिकाका हरेक वडाबाट पाँच जनाको दरले कानुन बमोजिम निर्वाचित कम्तीमा पचपन्न जना सदस्य रहनेछन् ।</p> <p>(२) उपधारा (१) बमोजिम गठन हुने नगरसभामा प्रत्येक वडाबाट कम्तीमा दुईजना महिलाको प्रतिनिधित्व हुनेछ ।</p> <p>(३) नगरसभामा तत्काल कायम रहेको सम्पूर्ण सदस्यसंख्याको बहुमतबाट प्रत्येक वडाबाट निर्वाचित भएका पाँच जना सदस्य मध्ये एक जनालाई नगर कार्यपालिकाको सदस्यमा निर्वाचित गरिनेछ, र त्यस्तो सदस्य सम्बन्धित वडाको पदेन अध्यक्ष हुनेछ । प्रत्येक वडामा वडा अध्यक्ष र सोही वडाबाट निर्वाचित सदस्यहरु रहेको वडा समिति गठन हुनेछ ।</p> <p>(४) नगरसभा सदस्यको निर्वाचन पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अनुसार बालिग मताधिकारको आधारमा गोप्य मतदानद्वारा हुनेछ ।</p>	<p>(२) उपधारा (१) बमोजिम नगरपालिकाका हरेक वडाबाट एक जना वडा अध्यक्ष तथा चार जना वडा सदस्य गरि कुल पाँचजनाको दरले पचपन्नजना सदस्यहरु समावेशी सिद्धान्तका आधारमा कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम निर्वाचित हुनेछ।</p> <p>३) उपधारा (१) बमोजिम गठन हुने नगरसभामा प्रत्येक वडाबाट कम्तीमा दुईजना महिलाको प्रतिनिधित्व हुनेछ ।</p> <p>४) प्रत्येक वडाबाट निर्वाचित भएका वडाध्यक्ष नगर कार्यपालिकाको पदेन सदस्य रहनेछ र त्यस्तो सदस्य सम्बन्धित वडाको पदेन अध्यक्षसमेत हुनेछ । प्रत्येक वडामा वडा अध्यक्ष र सोही वडाबाट निर्वाचित सदस्यहरु रहेको वडा समिति गठन हुनेछ ।</p> <p>धारा २२६ स्थानीय निकायको निर्वाचन क्यालेण्डर</p> <p>यस संविधान बमोजिमका स्थानीय व्यवस्थापिका अर्न्तगत गाँउसभा र नगरसभा तथा स्थानीय कार्यपालिका अर्न्तगत गाँउ कार्यपालिका तथा नगर कार्यपालिका लगायत सबै स्थानीय निकायको निर्वाचन क्यालेण्डर देहाय बमोजिम हुनेछ ।</p> <p>(क) यो संविधान जारी भएपछि हुने पहिलो</p>	<p>प्रस्तावित संविधानको धारा २२१ को गाउँसभा गठनको व्यवस्थामा लिईएका प्रस्तावित प्रावधानका आधारहरुनै यस खण्डको प्रस्तावका समेत आधारका रूपमा रहने ।</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
		<p>स्थानीय निकायको निर्वाचन संविधान जारी भएको मितिले १ वर्ष भित्र निर्वाचन आयोगले नेपाल सरकारसँगको परामर्शमा तोकेको मितिमा हुनेछ ।</p> <p>(ख) नगर तथा गाँउका सबै स्थानीय निकायको पाँच / पाँच वर्षमा हुने आवधिक निर्वाचन अधिल्लो स्थानीय निकायको निर्वाचन सम्पन्न भएको मितिले साठी महिनाभित्रको अन्तिम जेठ १० गते हुनेछ ।</p> <p>धारा २२७ गाँउसभा र नगरसभासम्बन्धी अन्य व्यवस्था</p>	
<p>भाग-२३ निर्वाचन आयोग</p>	<p>२४४. निर्वाचन आयोग :</p> <p>(१)नेपालमा एक निर्वाचन आयोग रहनेछ, जसमा प्रमुख आयुक्त र अन्य चार जना आयुक्त रहने छन् । प्रमुख निर्वाचन आयुक्तले निर्वाचन आयोगको अध्यक्ष भई काम गर्नेछ ।</p> <p>(२)राष्ट्रपतिले संवैधानिक परिषदको सिफारिसमा प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र आयुक्तहरूको नियुक्ति गर्नेछ ।</p> <p>(३)प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र निर्वाचन आयुक्तको पदावधि नियुक्ति भएको मितिले छ वर्षको हुनेछ ।</p> <p>(४)उपधारा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायका अवस्थामा प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र निर्वाचन आयुक्तको पद रिक्त हुनेछ :-</p> <p>(क) राष्ट्रपति समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा,</p> <p>(ख) उमेर पैसङ्गी वर्ष पूरा भएमा</p>	<p>(१)नेपालमा एक निर्वाचन आयोग रहनेछ, जसमा प्रमुख आयुक्त र चार आयुक्तहरू रहने छन् । प्रमुख निर्वाचन आयुक्तले निर्वाचन आयोगको अध्यक्ष भई काम गर्नेछ ।</p> <p>(२)राष्ट्रपतिले संवैधानिक परिषदको सिफारिसमा प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र आयुक्तहरूको नियुक्ति गर्नेछ ।</p> <p>यसरी आयोगका प्रमुख आयुक्त तथा आयुक्तहरू नियुक्ति गर्दा व्यवसायिक दक्षता र समावेशी मान्यतालाई आधार बनाईनेछ ।</p> <p>(५)देहाय बमोजिमको योग्यता पुगेको व्यक्ति प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र निर्वाचन आयुक्त पदमा नियुक्तिको लागि योग्य हुनेछ :-</p>	<p>(१)स्वतन्त्र, निष्पक्ष निर्वाचनका लागि निर्वाचन आयोगको गठन एक महत्वपूर्ण पक्ष भएकोले प्रमुख आयुक्त तथा आयुक्तहरूको नियुक्ती गर्दा व्यवसायिक दक्षता र समावेशी मान्यतालाई ख्याल गर्नुपर्ने पक्ष प्रस्तावित मस्यौदामा नसमेटेकाले उपरोक्त प्रावधान थप गरिएको । माथिल्ला खण्डमा व्यवस्था गरिएभै संवैधानिक अंगहरूमा पदाधिकारी नियुक्ती गर्दासमेत समावेशी सिद्धान्त र मान्यतालाई आधार बनाईनेछ ।</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
	<p>(ग) निज विरुद्ध पेश भएको महाभियोगको प्रस्ताव पारित भएमा, वा (घ) मृत्यु भएमा ।</p> <p>(५) देहाय बमोजिमको योग्यता पुगेको प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र निर्वाचन आयुक्त पदमा नियुक्तिको लागि योग्य हुनेछ :-</p> <p>(क) मान्यताप्राप्त विश्वविद्यालयबाट स्नातक उपाधि प्राप्त गरेको, (ख) नियुक्ति हुँदाका बखत कुनै राजनीतिक दलको सदस्य नरहेको, (ग) चालीस वर्ष उमेर पूरा भएको, र (घ) उच्च नैतिक चरित्र कायम भएको ।</p> <p>(६) प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र आयुक्तको पारिश्रमिक र सेवाका शर्त कानून बमोजिम हुनेछन् । प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र आयुक्त आफ्नो पदमा बहाल रहेसम्म निजहरुलाई मर्का पर्ने गरी पारिश्रमिक र सेवाका शर्त बदलिने छैनन् । तर चरम आर्थिक विश्रृंखलताका कारण संकटकाल घोषणा भएको अवस्थामा यो व्यवस्था लागू हुने छैन ।</p> <p>(७) निर्वाचन आयोगको प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र आयुक्त भइसकेको व्यक्ति अन्य सरकारी सेवामा नियुक्त हुनको निमित्त ग्राह्य हुने छैन । तर, (क) निर्वाचन आयोगको आयुक्तलाई प्रमुख निर्वाचन आयुक्तमा नियुक्त गर्न यस उपधाराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन र कुनै आयुक्त प्रमुख</p>	<p>(क) मान्यताप्राप्त विश्वविद्यालयबाट स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त गरेको, (ख) नियुक्ति हुँदा कमसेकम ३ वर्षदेखि कुनै राजनीतिक दलको सदस्य नरहेको,</p>	<p>(५) आयोगका प्रमुख आयुक्त तथा आयुक्तहरुको नियुक्तीबारे धारा २४४ को उपधारा ५ अन्तर्गत योग्यता निर्धारण खण्ड (क) मा मान्यताप्राप्त विश्वविद्यालयबाट स्नातक उपाधिमात्र प्राप्त गरेको भए हुने भनिएको छ । यो शैक्षिक उपाधि नेपालको धेरै पुरानो मानकलाई हेरी निर्धारण गरिएकोले र छोटो समयमा नै संबैधानिक प्रावधानलाई परिवर्तन गर्न नसकिने भएकाले प्रस्तावित प्रावधान अन्तर्गत आयुक्तहरुको शैक्षिक योग्यता स्नातकोत्तर कायम गरिएको ।</p> <p>आयोगका प्रमुख आयुक्त तथा आयुक्तहरुको नियुक्ती गर्दा प्रस्तावित मस्यौदाको धारा २४४ को उपधारा ५ अन्तर्गत योग्यता निर्धारण खण्ड (ख) मा नियुक्ति हुँदाका बखत कुनै राजनीतिक दलको सदस्य नरहेको, भन्ने प्रावधानले केवल नियुक्ति बुझ्दाको तत्क्षण अधिमात्र राजनितिक दलको सदस्यता त्यागे नियुक्तिका लागि योग्य हुने जस्तो देखिएकोले प्रस्तावित प्रावधानमा ३ वर्षदेखि राजनीतिक दलको सदस्य नरहेको भनी किटानी ब्यवस्था गरिएको हो । तब मात्र आयोगले स्वतन्त्रता, निष्पक्षता, ब्यवसायिकता जस्ता मार्गदर्शक मान्यतालाई कायम राख्दै राजनितिक हस्तक्षेपबाट मुक्त भई राजनितिक दलहरुमाथि अनुगमन गर्ने संविधान र कानूनले दिएको अधिकारलाई प्रयोग गर्ने हैसियत आयोगले निर्माण गर्छ ।</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
	<p>आयुक्तको पदमा नियुक्त भएमा निजको पदावधिको गणना गर्दा आयुक्त भएको अवधिलाई समेत जोडी गणना गरिनेछ ।</p> <p>(ख) कुनै राजनीतिक पदमा वा कुनै विषयको अनुसन्धान, जाँचबुझ वा छानवीन गर्ने वा कुनै विषयको अध्ययन वा अन्वेषण गरी राय, मन्तव्य वा सिफारिस पेश गर्ने कुनै पदमा नियुक्त भई काम गर्न यस उपधारामा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।</p> <p>२४५. निर्वाचन आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार:</p> <p>(१) यस संविधान र कानूनको अधीनमा रही निर्वाचन आयोगबाट राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, संघीय संसद, प्रदेशसभा, स्थानीय निकाय र जनमत संग्रहको निर्वाचनको संचालन, रेखदेख, निर्देशन र नियन्त्रण हुनेछ ।</p> <p>(२) राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, संघीय संसद र प्रदेश सभा सदस्यको लागि उम्मेदवारीको मनोनयन दर्ता भइसकेको तर निर्वाचन पूरा नहुँदै कुनै उम्मेदवार क्रमशः धारा ६८, ९१ र १७७ बमोजिम अयोग्य छ वा हुन गएको छ भन्ने प्रश्न उठेमा त्यसको निर्णय निर्वाचन आयोगले गर्नेछ ।</p> <p>(३) निर्वाचन आयोगले आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकार मध्ये कुनै काम, कर्तव्य र अधिकार प्रमुख निर्वाचन आयुक्त, निर्वाचन आयुक्त वा नेपाल सरकारको कर्मचारीलाई तोकिएको शर्तको</p>	<p>२४५. निर्वाचन आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार :</p> <p>(१) यस संविधान र कानूनको अधीनमा रही निर्वाचन आयोगबाट राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, संघीय संसद, प्रदेश सभा, स्थानीय निकाय र जनमत संग्रह लगायतका अन्य निर्वाचनको संचालन, रेखदेख, निर्देशन र नियन्त्रण हुनेछ ।</p> <p>(२) राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, संघीय संसद र प्रदेश सभा सदस्यको लागि उम्मेदवारीको मनोनयन दर्ता भइसकेको तर निर्वाचन पूरा नहुँदै कुनै उम्मेदवार क्रमशः धारा ६८, ९१ र १७७ बमोजिम अयोग्य छ वा हुन गएको छ भन्ने प्रश्न उठेमा त्यसको निर्णय निर्वाचन आयोगले गर्नेछ ।</p> <p>(३) संविधान र कानूनको अधीनमा रही स्वदेश तथा विदेशमा रहेका मतदाताहरूको मतदाता नामावली तयार गर्ने ,अद्यावधिक गर्ने र अन्तिम प्रकाशन गर्ने काम निर्वाचन आयोगले गर्नेछ ।</p> <p>(४) राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, संघीय व्यवस्थापिका, प्रादेशिक व्यवस्थापिका तथा स्थानीय तहमा हुने नगर तथा गाउँका आवधिक निर्वाचन मिति यस संविधानले तोकेको निर्वाचन</p>	<p>प्रस्तावित मस्यौदाको धारा २४५ को आयोगको काम कर्तव्य अधिकार अर्न्तगत मतदाता नामावली तयार पार्ने आयोगको मुख्य कामलाई यस धारा अर्न्तगत समावेश नगरि आयोगको कामलाई <i>election event/day based</i> मात्र देखिने गरी समावेश गरिएकोले संविधान र कानूनको अधीनमा रही स्वदेश तथा विदेशमा रहेका मतदाताहरूको मतदाता नामावली तयार गर्ने ,अद्यावधिक गर्ने र अन्तिम प्रकाशन गर्ने कामलाई आयोगको प्रस्तावित काम अर्न्तगत थप गरिएको छ ।</p> <p>हाल प्रस्तावित मस्यौदामा आयोगले निर्वाचन मिति तोक्न सक्ने प्रावधान छैन । विगतमा निर्वाचन मिति सरिरहने र लामो समयसम्म निर्वाचन नहुन नसक्ने र जनप्रतिनिधिविहिन रहनुपर्ने अवस्थाबाट हामी गुञ्जीसकेका छौं । यो कुरालाई मध्यनजर गर्दै नियमित अन्तरालमा केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्म हुने निर्वाचन यस संविधानले तोकेको निर्वाचन क्यालेण्डर अनुसार तथा अन्य निर्वाचनहरू सरकारसंगको परामशमा आयोगले मिति तोक्न सक्ने व्यवस्था यहाँ प्रस्ताव गरिएको हो । आयोगको आफ्नो स्वायत्तता तथा स्वतन्त्रतालाई बल दिन तथा लोकतान्त्रिक व्यवस्थाको निरन्तर अन्तरालमा हुने निर्वाचन गरी लामो समय रहने जनप्रतिनिधिविहिन</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
	<p>अधीनमा रही प्रयोग तथा पालन गर्ने गरी सुम्पन सक्नेछ ।</p> <p>(४) यस संविधानको अधीनमा रही निर्वाचन आयोगको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तथा कार्यविधि कानून बमोजिम हुनेछ ।</p> <p>२४६. आवश्यक कर्मचारी उपलब्ध गराउनु पर्ने : यस संविधान बमोजिम निर्वाचन आयोगलाई आफ्नो काम पूरा गर्न आवश्यक कर्मचारी र अन्य कुराहरू नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनेछ ।</p>	<p>क्यालेण्डर बमोजिम हुनेछ । साथै अन्य निर्वाचनको हकमा नेपाल सरकारसँगको परामर्शमा निर्वाचन आयोगले निर्वाचन मिति तोक्नेछ ।</p> <p>(५) निर्वाचन आयोगले आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकार मध्ये कुनै काम, कर्तव्य र अधिकार प्रमुख निर्वाचन आयुक्त, निर्वाचन आयुक्त वा निर्वाचनमा संलग्न नेपाल सरकारको कर्मचारीलाई तोकिएको शर्तको अधीनमा रही प्रयोग तथा पालन गर्ने गरी सुम्पन सक्नेछ ।</p> <p>(६) यस संविधानको अधीनमा रही निर्वाचन आयोगको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तथा कार्यविधि कानून बमोजिम हुनेछ ।</p> <p>२४६. आवश्यक कोष तथा कर्मचारी सम्बन्धमा :</p> <p>(१) यस संविधान तथा कानून बमोजिम निर्वाचन आयोगलाई आफ्नो नियमित काम पूरा गर्न आवश्यक खर्चको खाका बार्षिक रूपमा आयोगले संघीय संसदका सभामुख र सभामुखको अनुपस्थितिमा प्रधानमन्त्रीसमक्ष पेश गर्नेछ । माग बमोजिम नेपाल सरकारले आयोगलाई खर्च उपलब्ध गराउनेछ ।</p> <p>(२) यस संविधान र कानून बमोजिम निर्वाचन आयोगलाई आवश्यक पर्ने कर्मचारी र अन्य आवश्यक स्रोत साधन नेपाल सरकारले</p>	<p>अवस्थाको अन्त्य गर्न यो प्रावधान प्रस्ताव गरिएको हो ।</p> <p>प्रस्तावित मस्यौदाको धारा २४६ ले सरकारले आयोगका लागि आवश्यक कर्मचारी मात्र उपलब्ध गराउने कुरा उल्लेख गरेको र आयोगको आर्थिक स्रोतबारे केहि बोलेको छैन । त्यसैले प्रस्तावित व्यवस्थामा बार्षिक बजेटको माग खाका आयोगले संसद वा अर्थ मन्त्रालयमा पेश गर्ने र आयोगलाई संसदबाट सिधै कोष उपलब्ध हुने व्यवस्था प्रस्तावित व्यवस्थामा राखिएको हो । यसले आयोगको आर्थिक स्वायत्ततालाई वास्तविक अर्थमा मजबुत बनाउँछ ।</p> <p>आयोगको दैनिकी सञ्चालनको लागि सरकारले कर्मचारी उपलब्ध गराउँदै आएकोमा सम्पूर्ण संवैधानिक निकायहरूको सेवालार्थ व्यवस्थित गर्नु छुट्टै संवैधानिक सेवाको व्यवस्था गरी सो अन्तर्गत निर्वाचन समूह बनाई सक्षम तथा प्रतिबद्ध कर्मचारी भर्ना गर्ने तथा लामो समयमा आर्जन गरेको सीप तथा प्राविधिक दक्षतालाई आयोगकै संस्थागत विकासका लागि प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ ।</p> <p>धारा २८४ को निर्वाचन आयोग लगायत संवैधानिक आयोगका काम कारवाहीहरूको अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रतिनिधिसभाको सम्बन्धित समितिबाट हुने व्यवस्थाको दुरुपयोग हुने सम्भावना हुन्छ । अतः यस सम्बन्धी</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
		उपलब्ध गराउनेछ ।	अन्य कुरा उल्लेख गर्नु जरुरी छैन ।
निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोग (धारा २८०)	<p>निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोग : (१) यस संविधान बमोजिम संघीय संसद, प्रदेश सभा, गाउँसभा र नगरसभाको निर्वाचन गर्ने प्रयोजनको लागि निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण गर्न नेपाल सरकारले देहायका अध्यक्ष र सदस्य रहेको निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगको गठन गर्न सक्नेछ :-</p> <p>(क) सर्वोच्च अदालतको सेवानिवृत्त न्यायाधीश-अध्यक्ष</p> <p>(ख) भूगोलविद् एक जना - सदस्य</p> <p>(ग) समाजशास्त्री वा मानवशास्त्री एक जना-सदस्य</p> <p>(घ) प्रशासनविद् वा कानूनविद् एक जना -सदस्य</p> <p>(ङ) नेपाल सरकारको विशिष्ट श्रेणीको अधिकृत-सदस्य सचिव</p> <p>२) निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगका अध्यक्ष तथा सदस्यको नियुक्ति नेपाल सरकारले गर्नेछ । निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगको कार्यावधि सो आयोग गठन गर्दाका बखत तोके बमोजिम हुनेछ ।</p> <p>(४) देहाय बमोजिमको योग्यता पुगेको व्यक्ति निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगको अध्यक्ष वा सदस्यको पदमा नियुक्त हुन योग्य हुनेछ :-</p> <p>(क) मान्यताप्राप्त विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धित विषयमा कम्तीमा स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त गरेको,(ख) चालीस वर्ष उमेर पूरा भएको, र</p> <p>(ग) उच्च नैतिक चरित्र कायम भएको ।</p>	<p>क)जनसंख्या, भुगोल, समाजशास्त्र, मानवशास्त्र, प्रशासन, निर्वाचनविज्ञ वा निर्वाचन अनुभवी व्यक्तिमध्येबाट-अध्यक्ष ।</p> <p>१३) उपधारा (६) बमोजिम निर्धारण भएको निर्वाचन क्षेत्रको हरेक दश वर्षमा पुनरावलोकन गर्नु पर्नेछ ।</p>	<p>२० वर्षको सट्टा हरेक १० वर्षको अन्तरालमा पुनरावलोकन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्छ ।</p> <p>राष्ट्रिय जनगणनाले देशको वास्तविक जनसंख्याको आँकलन गर्ने हुनाले जनगणना भएपछि निर्वाचन क्षेत्र पुनरावलोकन हुदा बढि सान्दर्भिक हुन्छ ।</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
	(१३) उपधारा (६) बमोजिम निर्धारण भएको निर्वाचन क्षेत्रको हरेक बीस वर्षमा पुनरावलोकन गर्नु पर्नेछ ।		
राजनीतिक दल सम्बन्धी व्यवस्था	<p>राजनीतिक दलको गठन, दर्ता र सञ्चालन :</p> <p>(२) उपधारा (१) बमोजिम गठन भएका राजनीतिक दलले कानून बमोजिमको कार्यविधि पूरा गरी निर्वाचन आयोगमा दल दर्ता गराउनु पर्नेछ ।</p> <p>(३) उपधारा (२) बमोजिम दल दर्ता गराउने प्रयोजनको लागि निवेदन पेश गर्दा सम्बन्धित राजनीतिक दलको विधान र वार्षिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनका अतिरिक्त कानून बमोजिमका अन्य कागजात पेश गर्नु पर्नेछ ।</p>	(३) उपधारा (२) बमोजिम दल दर्ता गराउने प्रयोजनको लागि निवेदन पेश गर्दा सम्बन्धित राजनीतिक दलको विधानका अतिरिक्त कानून बमोजिमका अन्य कागजात पेश गर्नु पर्नेछ ।	<p>राजनीतिक दललाई जिम्मेवार बनाउनका लागि निर्वाचन आयोगले निर्धारण गरेको कार्यविधि लागु हुनु पर्छ ।</p> <p>(३) राजनीतिक दलहरू निर्वाचन आयोगमा दर्ता अघि संस्थागत स्वरूप ग्रहण गरि नसक्ने हुँदा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन माग्नु न्याय संगत हुदैन ।</p> <p>राजनीतिक दललाई जिम्मेवार र लोकतान्त्रिक बनाउन संविधान तथा प्रचलित कानून (राजनीतिक दलसम्बन्धी कानून, निर्वाचन आयोग, संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय प्रतिनिधिमुलक निकायमा हुने निर्वाचन व्यवस्था गर्ने कानून) ले दल भित्रको आन्तरिक लोकतन्त्रलाई सुनिश्चित गर्ने आधारहरू (नियमित निर्वाचनबाट नेतृत्व चयन, केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्मका समावेशी दलीय संरचना, सदस्यतामा नागरिकको सहज पहुँच, निर्णय लिने विधि र प्रक्रियाको पूर्व जानकारी, राज्यका विभिन्न प्रतिनिधिमुलक निकायमा हुने निर्वाचनमा समावेशी उम्मेदवारी तथा चयन, स्रोत तथा खर्चको पारदर्शिता आदि) तय गरी सोको अनुगमन गर्नसक्ने हैसियत निर्वाचन आयोगलाई दिनुपर्छ । उपरोक्त मापदण्ड पालनाका आधारमा दल तथा तिनका उम्मेदवारको उम्मेदवारी दर्ता नगर्ने, दर्ता खारेज गर्ने तथा निर्वाचनमा भाग लिन नपाउने व्यवस्थासमेत गर्न सक्ने अधिकार आयोगलाई दिई सक्षम बनाइनु पर्छ ।</p> <p>निर्वाचनमा भाग लिएका राजनीतिक दलहरूको आर्थिक स्रोत तथा खर्च गर्ने पद्धति संविधानको दायरामा ल्याउनु पर्दछ । राज्यले दलको खर्चका लागि सम्बन्धित दलले प्राप्त गरेको पछिल्लो मतप्रतिशतका आधारमा सरकारी</p>

निकाय	प्रारम्भिक मस्यौदाको व्यवस्था	प्रस्तावित व्यवस्था	विश्लेषणात्मक टिप्पणी
			<p>कोषबाट निश्चित रकम दिने र राजनीतिक दलहरुको लेखा परिक्षण राज्यका अन्य निकाय सरह महालेखा परीक्षकबाट गरिने व्यवस्था उल्लेख भएमा दलहरुलाई जनताप्रति जिम्मेवार र पारदर्शी बनाई सुशासन कायम गर्न सहयोग पुग्नेछ । यस व्यवस्थालाई राजनीतिक दलसम्बन्धी कानून बनाई आयोगको अनुगमन क्षेत्राधिकार भित्र समेटिनु पर्छ ।</p>